

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
TEISĖS FILOSOFIJOS IR ISTORIJOS KATEDRA

EGLĖ VAIČIULYTĖ

Magistrantūros neakivaizdinių studijų Teisės ir valdymo studijų programos
VI kurso Tvimm8-02 grupės studentė

**SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ, SPAUDOS
TEISINIS REGULIAVIMAS LIETUVOJE 1918-1940
METAIS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. Habil. Dr. Mindaugas Maksimaitis

Vilnius, 2010

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY
FACULTY OF LAW
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY OF LAW AND LEGAL HISTORY

EGLĖ VAIČIULYTĖ
Master's degree program Law and management studies
VI course Tvimn8-02 group student

**JURIDICAL ADJUSTMENT OF THE MEETINGS,
ENTERTAINMENTS, ASSOCIATIONS AND THE PRESS
IN LITHUANIA 1918-1940 YEARS**

Master's Work

Supervisor –
Prof. Mindaugas Maksimaitis

Vilnius, 2010

TURINYS

ĮVADAS	4
1. LIBERALAUS POŽIŪRIO Į SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ IR SPAUDOS LAISVES TEISINIS ĮTVIRTINIMAS.....	12
1.1. SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ IR SPAUDOS LAISVIŲ TEISINIS ĮTVIRTINIMAS 1918 – 1928 M. KONSTITUCINIUOSE AKTUOSE	12
1.2. SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ IR SPAUDOS LAISVIŲ TEISINIS ĮTVIRTINIMAS ĮSTATYMUOSE, JŲ PAKEITIMUOSE IR PAPILDYMUOSE.....	20
1.2.1. 1919 m. Įstatymas apie draugijas.....	21
1.2.2. 1920 m. Susirinkimų įstatymas, jo pakeitimai ir papildymai	22
1.2.3. 1919 m. Spaudos įstatymas ir jo pakeitimai.....	28
2. ATSISAKYMAS LIBERALAUS POŽIŪRIO Į SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ IR SPAUDOS LAISVES.....	32
2.1. SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ IR SPAUDOS LAISVIŲ SUVARŽYMAI ĮSTATYMUOSE IR JŲ PAKEITIMUOSE	32
2.1.1. 1932 m. Susirinkimų ir pramogų įstatymas.....	32
2.1.2. 1935 m. Spaudos įstatymas.....	38
2.1.3. 1936 m. Draugijų įstatymas ir jo pakeitimai.....	42
2.2. SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ IR SPAUDOS LAISVIŲ SUVARŽYMAI 1938 M. KONSTITUCIJOJE	47
3. NEPAPRASTO METO ĮSTATYMŲ POVEIKIS SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ IR SPAUDOS LAISVIŲ ĮGYVENDINIMUL.....	49
IŠVADOS	55
LITERATŪROS SĄRAŠAS	56
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	59
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	60

ĮVADAS

I. METODOLOGINĖ TYRIMO PROGRAMOS DALIS

1.1. Problemos formulavimas. Po Pirmojo pasaulinio karo atgimusios Lietuvos valstybės teisinės sistemos kūrimą pradėjo aktyviausia lietuvių inteligentų dalis susibūrusi į Lietuvos tarybą. Remdamasi tautų apsisprendimo teise ir Vilniuje įvykusios konferencijos nutarimu, taryba paskelbė nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymą su sostine Vilniuje.

Lietuvos valstybės taryba, reikšdama suvereninę Lietuvos galią, 1918 m. priėmė svarbų dokumentą – Lietuvos valstybės Konstitucijos Pamatinius Dėsnius¹. Pagal Konstituciją, pamatinės piliečių teisės (spaudos, susirinkimų ir draugijų laisvė) yra leistinos tiek, kiek jų tikslas ir vykdomieji įrankiai nėra priešingi valstybės įstatymams.

1919 m. Valstybės Taryba priėmė naujus Lietuvos valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius. Tai buvo antroji Valstybės tarybos priimta to paties pavadinimo laikina Konstitucija, kuri reformavo daugelį valstybės institucijų, tačiau piliečių teisių reglamentavimas išliko nepakitęs. Padėtis pasikeitė, kai 1919 – 1920 metais, kuomet siekdama sunorminti visuomeninių organizacijų, susirinkimų ir spaudos veiklą, laikinoji Vyriausybė 1919 m. spalio 10 d. priėmė Draugijų įstatymą², lapkričio 30 d. – Spaudos įstatymą³, 1920 m. vasario 21 d. – Valstybės taryba priėmė Susirinkimų įstatymą⁴.

Demokratinio būdu išrinktas Steigiamasis Seimas paruošė ir 1920 m. priėmė Laikinąją Lietuvos valstybės Konstituciją⁵. Kaip ir ankstesnėje, taip ir šioje Konstitucijoje skelbiama visų piliečių lygybė prieš įstatymą, asmens spaudos, žodžio, organizacijų laisvė. Šių laisvių suvaržymai buvo galimi tik karo bei valstybei gresiančio pavojaus atvejais.

1922 m. rugpjūčio 1 d. Steigiamasis Seimas priėmė pirmąją nuolatinę Lietuvos valstybės Konstituciją⁶. Joje buvo deklaruojama, kad spaudos laivė gali būti suvaržyta tuomet, kai tai yra reikalinga dorai ar valstybės tvarkai apsaugoti, susirinkimai gali būti laisvai rengiami be ginklo ir neardant viešosios ramybės, o draugijų laisvė yra laiduojama valstybės, jeigu jos veikla ir tikslai nėra priešingi baudžiamiesiems įstatymams.

Po dešiniojos opozicijos įvykdyto perversmo 1927 m. Respublikos Seimas buvo paleistas. Nauji rinkimai į Seimą nebuvo paskirti, o jau 1928 m. Respublikos Prezidentas A. Smetona, nesilaikydamas Konstitucijos pakeitimo ir papildymo procedūros, išleido naują Konstituciją⁷.

¹ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai dėsniai// Laikinosios vyriausybės žinios.- 1918, Nr. 1

² Įstatymas apie draugijas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1919, Nr. 15

³ Spaudos įstatymas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1919, Nr. 17

⁴ Susirinkimų įstatymas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1920, Nr. 3

⁵ Laikinoji Lietuvos valstybės Konstitucija// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1920, Nr. 37

⁶ Lietuvos valstybės Konstitucija// Vyriausybės žinios. – 1922, Nr. 100/799

⁷ Lietuvos valstybės Konstitucija// Vyriausybės žinios. – 1928, Nr. 275/1778

Priimtoje Konstitucijoje Lietuvos piliečių teisių reglamentavimo forma nesikeitė palyginus su 1922 m. Konstitucija.

Po dešimties metų pertraukos, ketvirtasis Seimas, neatsiklausęs tautos, priėmė Lietuvos Konstituciją⁸. Naujoji Konstitucija žmogaus teises siejo su pareigomis, o pagrindinė piliečio pareiga – ištikimybė valstybei.

Pirmoji problema – Lietuvos tarpukario konstitucijose deklaruojamos spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų laisvės neužtikrinimas praktikoje. 1918 – 1928 m. Konstitucijos gynė individualias teises kaip būtina laisvo žmogaus gebėjimų ugdymosi sąlygą, išskėlė asmenybę, skelbė žodžio ir spaudos, susirinkimų, draugijų ir sąjungų laisvę. Tuo pat metu Konstitucijose prie daugumos piliečių teisėms ir laisvėms skirtų straipsnių buvo nurodomos pastabos, nustatančios galimą tų teisių ir laisvių ribojimą siekiant išvengti piktnaudžiavimo jomis, pripažįstančios jų galiojimą neperžengiant atitinkamų įstatymų.

Keičiantis valstybės valdymo sistemai ir šalyje įsigalėjus autoritariniam valdymui buvo leidžiami spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų įstatymų papildymai ir pakeitimai, kurie vis griežčiau varžė šias konstitucines garantijas. Paskutinė Nepriklausomos tarpukario Lietuvos Konstitucija priimta 1938 m. rėmėsi jau autoritarizmo ir totalitarizmo idėjomis.

Antra problema – tarpukariu spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų teisinis reguliavimas priklausė nuo sąlygų, kurios tarpukario konstitucijoje buvo laikomos išimtinėmis. Kiekvienoje tarpukario konstitucijoje buvo numatyta, kad spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų laisvė gali būti laikinai sustabdomos tik išimtiniais atvejais. Pamatiniuose dėsniuose buvo numatyti tokie atvejai, kaip valstybei gresiančio sukilimo ar riaušių numalšinimui, Laikinojoje Lietuvos Konstitucijoje - karo metu, taip pat valstybei gresiančiam pavojui pašalinti, 1922 m. ir 1928 m. Lietuvos konstitucijose - kilus karui, ginkluotam sukilimui ar kitokiems pavojingiems neramumams valstybėje, 1938 m. Lietuvos Konstitucijoje – kilus viešosios tvarkos arba valstybės saugumo pavojui. Visos šios išimtys sąlygojo nepaprastosios padėties šalyje paskelbimą, kurio pasekoje buvo laikinai sustabdomos piliečių laisvės. Tokia padėtis tarpukario Lietuvoje vyravo nuo pat nepriklausomos valstybės paskelbimo iki 1940 m. okupacijos, išskyrus trumpą šešių mėnesių laikotarpį 1926 m. Vadinasi, konstitucijose deklaruojamas laisvių sustabdymo laikinumas buvo nuolatinis procesas pirmojoje nepriklausomoje Lietuvoje.

Reikšmė. Analizuodama susirinkimų, pramogų, draugijų, spaudos teisinį reguliavimą Lietuvoje 1918-1940 metais, remiantis teorine ir turima empirine medžiaga, pateikiu apibendrintą spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų teisinio reguliavimo tarpukario Lietuvoje vaizdą.

⁸ Lietuvos Konstitucija// Vyriausybės žinios. – 1938, Nr. 608/4271

1.2. Tyrimo objekto ir dalyko nustatymas

1.2.1. Tyrimo objektas. Siekiant visapusiško bei išsamaus tyrimo bei vengiant paviršutiniško pasirinktos temos ištyrimo, šiame darbe analizuojami teisės aktai, oficialioji medžiaga, reglamentuojanti susirinkimų, pramogų draugijų, spaudos teisinį reguliavimą. Taigi, magistro baigiamojo darbo *tyrimo objektas* - susirinkimų, pramogų draugijų, spaudos teisinis reguliavimas tarpukario Lietuvoje.

1.2.2. Tyrimo dalykas. Magistro baigiamojo darbo *tyrimo dalykas* - teisės aktų, reglamentuojančių susirinkimų, pramogų draugijų, spaudos teisinį reguliavimą, įgyvendinimo būdai tarpukario Lietuvos teisinėje sistemoje ir praktikoje.

Magistro baigiamojo darbo chronologinės ribos – 1918 – 1940 metai – visapusiškai sutampa su nepriklausomos Lietuvos valstybės, kurios funkcionavimas buvo jos teisės plėtojimo pagrindas, gyvavimo laikotarpiu. Pirmojoje darbo dalyje laiko riba apima parlamentinį laikotarpį, kuomet šalyje buvo kuriamos ir plėtojamos spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų laisvės, o šių teisių reguliavimui buvo kuriama nacionalinė teisinė bazė. Antrojoje darbo dalyje analizuojau autoritarinių nuostatų išgalėjimą šalies įstatymuose, o vėliau ir Konstitucijoje. Trečiojoje darbo dalyje nagrinėju nepaprastos padėties poveikį nagrinėjamos teisės viso tarpukario laikotarpio metu.

Magistro baigiamojo darbo teritorinės ribos – nepriklausomos Lietuvos valstybės teritorijos dalis, t.y. Lietuvos valstybės teritorija, išskyrus Vilniaus ir Klaipėdos kraštą.

1.3. Tyrimo tikslo ir uždavinių formulavimas

1.3.1. Tyrimo tikslas. Atsižvelgiant į magistro baigiamojo darbo tyrimo objektą ir dalyką, tiesioginis šio darbo tikslas yra išanalizuoti ir įvertinti susirinkimų, pramogų draugijų, spaudos teisinio reguliavimo teorinius bei praktinius aspektus.

1.3.2. Tyrimo uždaviniai. Tam, kad būtų tinkamai ir visapusiškai pasiektas tyrimo tikslas, darbe iškeliami tokie tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti ir nustatyti pagrindinius susirinkimų, pramogų draugijų ir spaudos teisinio reguliavimo ypatumus, atsispindinčius Lietuvos tarpukario konstitucijose;
2. Išanalizuoti ir nustatyti pagrindinius susirinkimų, pramogų draugijų ir spaudos teisinio reguliavimo ypatumus, atsispindinčius atitinkamuose įstatymuose;
3. Remiantis nepaprastąją padėtį Lietuvoje reguliuojančiais teisės aktais ir privalomaisiais įsakymais išanalizuoti ir įvertinti, kaip buvo įgyvendinamos konstitucinės susirinkimų, pramogų draugijų ir spaudos garantijos tarpukariu.

1.4. Pagrindinių sąvokų patikslinimas ir interpretacija.

Patikslinamos ir interpretuojamos šios sąvokos:

1. Spaudos teisinis reguliavimas;

2. Draugijų teisinis reguliavimas;
3. Susirinkimų ir pramogų teisinis reguliavimas;
4. Teisinė atsakomybė.

1. *Spaudos teisinis reguliavimas.* Pasak prof. S. Vansevičiaus⁹ teisinis reguliavimas yra teisės veikimo dalis, apibūdinanti teisės poveikį subjektų elgesiu ir veiklai. Teisiškai reguliuojant teisiniais įsakymais (liepimais) nustatomi reguliuojamų santykių dalyvių veiklos orientyrai ir pasiekiami faktinių teisės tikslų. Teisinio reguliavimo sfera yra potencialių teisinių santykių sritis, kur santykiai ir faktai nesutvarkyti ir sureguliuoti jų be teisinių priemonių neįmanoma. Susirinkimų, pramogų, draugijų ir spaudos veikimo santykiai yra viena iš visuomeninių santykių rūšių, kurių svarba ir reikšmė visuomenėje lemia tai, kad ir šiems santykiams turi būti daromas poveikis teisės normomis bei principais, kad būtų apsaugotos asmenų teisės, laisvės bei teisėti interesai. Šiame darbe analizuoju 1918 – 1940 metų laikotarpio kelias teisinio reguliavimo sritys, t.y. susirinkimų, pramogų, draugijų ir spaudos laisves.

„Lietuvių enciklopedijoje“¹⁰ teigiama, kad spauda – tai išspausdinti veikalai bei periodiniai leidiniai – laikraščiai, žurnalai. Tačiau 1919 m. Spaudos įstatyme¹¹ taikomas platesnis spaudos apibrėžimas, kuriuo naudojuosi magistro baigiamajame darbe. Minėtame įstatyme spauda apibrėžiama kaip vienkartiniai (vienalaikiai) ir periodiniai leidiniai (laikraščiai, žurnalai ir visokie originalių ir verstų raštų rinkiniai, leidžiami atskirais numeriais arba knygomis vienu vardu ne mažiau kaip du kartus per metus) ir kaip įstaigos, kurios spausdina ir platina vienalaikius ir periodinius leidinius (spaustuvės, litografijos, metalografijos ir kitos tolygios įstaigos, knygų ir apskritai spaudinių krautuvės, knygynai ir skaityklos).

2. Draugijų teisinis reguliavimas. „Lietuviškoji enciklopedija“¹² draugiją apibūdina kaip laisvą didesnio ar mažesnio žmonių skaičiaus susibūrimą, kad ilgesnį laiką bendrai veikdami, bendromis jėgomis galėtų siekti vieno tikslo, jei tai nėra materialinio pelno įgijimas. Tarpukario įstatymų leidėjo pateiktas draugijos apibrėžimas artimas šiai nuostatai. Tad draugija nagrinėjamos temos kontekste suprantama kaip kelių asmenų susivienijimas, siekiantis bendro tikslo ir tam tikslui pasiekti veikiantis sutartinai remiantis tam tikrais įstatais. Draugijos ir bendrovės, kurių tikslas materialinio pelno įgijimas, tvarkomos Civilinio statuto ir įstatymų, todėl šiam apibrėžimui nepriklauso.

3. Susirinkimų ir pramogų teisinis reguliavimas. 1920 m. priėmus Susirinkimų įstatymą¹³, jame buvo apibrėžiama, kad susirinkimai yra skirstomi į viešus ir uždarus. Vieši susirinkimai yra tie, kuriuose gali dalyvauti visi piliečiai dovanai ar už pinigus. Uždari susirinkimai yra visi įregistruotų

⁹ Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. – V., 2000. – P. 117 – 118

¹⁰ Spauda// Lietuvių enciklopedija, red. Girnius J. – South Boston, 1963, T. 28. – P. 331

¹¹ Spaudos įstatymas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1919, Nr. 17

¹² Draugijos// Lietuviškoji enciklopedija, red. Biržiška V. – K., 1937, T.6. – P. 1421 – 1423

¹³ Susirinkimų įstatymas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1920, Nr. 3

draugijų ir teisėtai veikiančių bendrovių narių susirinkimai, jų valdybų ir kitokių jų vykdomųjų organų posėdžiai bei žodžiu ar raštu asmeniškai kviestų žmonių susirinkimas. 1932 m. panaikinus šį įstatymą buvo priimtas Susirinkimų ir pramogų įstatymas¹⁴, kuriame susirinkimai ir pramogos yra skirstomi į pareiškiamuosius ir nepareiškiamuosius. Vadinasi, susirinkimas nagrinėjamos temos kontekste suprantamas kaip tam tikru reikalu ir tikslu, tam kartui susirinkusių asmenų susibūrimas, kuris iki 1932 m. galėjo būti viešas ir uždaras, o po 1932 m. pareiškiamas ir nepareiškiamas.

4. Teisinė atsakomybė (angl. *Liability*). Pasak, prof. habil. dr. A. Vaišvilos¹⁵ teisinė atsakomybė – tai teisinis įpareigojimas teisės subjektams garantuoti naudojimąsi savo teisėmis atitinkamų pareigų vykdymu, nurodant, kad tokių pareigų nevykdymas virs atitinkamų teisių praradimu. Teisinė atsakomybė taip pat gali būti apibūdinama kaip prievolė, kuri atsiranda asmeniui pažeidusiam viešą arba privatų interesą. Tokia prasme teisinės atsakomybės sąvoka naudojama ir magistro baigiamajame darbe.

1.5. Hipotėzės iškėlimas. Esminę įtaką draugijų, spaudos, susirinkimų ir pramogų teisiniam reguliavimui turėjo valdžios tikslai ir tai, kaip šių tikslų buvo siekiama naudojantis priimtais įstatymais, kurie dažniausiai neatitiko tarpukario konstitucijose garantuojamos draugijų, spaudos, susirinkimų ir pramogų laisvės.

1.6. Tyrimo metodai. Tyrimo metodas – tai tam tikrų praktinių ar pažintinių rezultatų gavimo būdas, taikant įvairias priemones. Siekiant visapusiškai išanalizuoti tiriamus reiškinius, magistro baigiamajame darbe naudojuosi įvairias teoriniais ir empiriniais tyrimo metodais kaip tyrimo objekto pažinimo būdais.

1.6.1. Teoriniai tyrimo metodai

Vienas pagrindinių magistro baigiamajame darbe naudotų metodų yra *lyginamasis istorinis metodas*, kurį taikant susirinkimų, pramogų, draugijų ir spaudos teisinio reguliavimo mechanizmo raida nagrinėjama remiantis tarpukariu susiklosčiusiais teisiniais santykiais. *Lyginamasis metodas* leidžia palyginti tiek demokratinėje, tiek autoritarinėje Lietuvoje veikusį susirinkimų, pramogų, draugijų ir spaudos teisinį reguliavimo mechanizmą. Lyginamasis metodas taip pat naudotas analizuojant Vyriausiojo tribunolo teisinę praktiką bei nagrinėjant skirtingų autorių vertinimus. *Kritikos metodas* taikytas vertinant susirinkimų, pramogų, draugijų ir spaudos laisves reguliuojančių teisės aktus ir skirtingų autorių pateiktus skirtingus vertinimus šia tema.

1.6.2. Empiriniai tyrimo metodai

Rengiant magistro baigiamąjį darbą naudotas *teisinių dokumentų analizės metodas*, kurio pagalba nagrinėjami Lietuvos teisės šaltiniai, siekiant visapusiškai atskleisti susirinkimų, pramogų, draugijų ir spaudos teisinį reguliavimą Lietuvoje 1918 – 1940 metais.

¹⁴ Susirinkimų ir pramogų įstatymas// Vyriausybės žinios. – V., 1932, Nr. 8

¹⁵ Vaišvila A. Teisės teorija. – V., 2004. - P. 441

II. MOKSLINĖ LITERATŪROS ANALIZĖ

Raktiniai žodžiai: susirinkimų teisinis reguliavimas, spaudos teisinis reguliavimas, pramogų teisinis reguliavimas, draugijų teisinis reguliavimas, tarpukario teisės aktai, teisinė atsakomybė, Konstitucija.

Keywords: juridical adjustment of the meetings, juridical adjustment of the press, juridical adjustment of the entertainments, juridical adjustment of the associations, interwar rule of law, liability, Constitution.

2.1. Šaltinių ir Lietuvos autorių literatūros analizė

Spaudos, susirinkimų ir pramogų, draugijų laisvės minimos daugelyje tarpukario temą nagrinėjančių istorikų darbuose, kai kuriuose iš jų net pateikiami platesni komentarai, tačiau išsamesnės analizės šia tema nebuvo rašomos.

Kadangi magistro baigiamajame darbe yra analizuojami tarpukario teisės aktai, svarbiu šaltiniu tampa **Vyriausybės žinių** skelbiami teisės aktai, **Vyriausiojo tribunolo visuotinių susirinkimų, baudžiamųjų ir civilinių kasacinių bylų nutarimai, Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento aplinkraščiai**¹⁶, **Policijos departamento aplinkraščių sąvadas**¹⁷ ir **Piliečių apsaugos departamento aplinkraščių rinkinys**¹⁸ ir **seimų stenogramos**.

Vyriausiojo tribunolo visuotinių susirinkimų, baudžiamųjų ir civilinių kasacinių bylų nutarimuose skelbiama Vyriausiojo tribunolo priimami sprendimai įvairiais teisės klausimais, tarp jų ir spaudos, susirinkimų ir pramogų, draugijų laisves liečiančius klausimus.

Rinkinyje „Vidaus reikalų ministerijos administracijos departamento aplinkraščiai“ pateikiami 1938 m. gegužės 10 d. galioję teisės aktai. Jame publikuojami Vidaus reikalų ministerijos įsakymai ir įvairūs nurodymai spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų klausimu. Rinkinio svarbą apsprendžia ir tai, kad jame yra publikuojami Vyriausiojo Tribunolo nutarimai bei sprendimai, ir Valstybės tarybos nuomonės Vidaus reikalų ministerijos kompetencijai priskirtais klausimais.

Policijos departamento aplinkraščių sąvadas – tai 1937 m. birželio 1 d. veikiančių policijos departamento ir Vidaus reikalų ministro (kiek tai liečia Policijos departamento veikimo sritį) viešojo pobūdžio aplinkraščių ir įsakymų forma išleistų taisyklių, instrukcijų, paliepimų, nurodymų bei išaiškinimų leidinys.

Piliečių apsaugos departamento aplinkraščių rinkinyje skelbiama kai kurie Vidaus reikalų ministro ir visi Piliečių apsaugos departamento aplinkraščiai, kurie buvo išleisti 1918

¹⁶ Vidaus reikalų ministerijos administracijos departamento aplinkraščiai. – K., 1938

¹⁷ Policijos departamento aplinkraščių sąvadas. – K., 1937

¹⁸ Piliečių apsaugos departamento aplinkraščių rinkinys 1918 m. vasario m. 16 d. – 1931 m. gegužės m.

d. – 1931 m. gegužės 31 d. Taip pat Vidaus reikalų ministro ir Piliečių apsaugos departamento direktoriaus paskelbti instrukcinio pobūdžio įsakymai, galioję rinkinio išleidimo metu.

Seimo stenogramos apima laikotarpį nuo 1920 m. iki 1939 m. gruodžio mėn. pabaigos, todėl buvo galima prisiliesti prie gyvos istorijos gaunant informaciją apie Seimo nuveiktus darbus, rengtus projektus.

Prof. M. Maksimaitis parašė kelis straipsnius¹⁹ apie tai, kaip tarpukario Lietuvoje buvo įgyvendinamos konstitucinės piliečių teisės. Išleido ne vieną monografiją²⁰, kuriose įvairiais aspektais kritiškai nagrinėjo tarpukario konstitucijas. Autorius tyrinėjo Valstybės tarybos kompetenciją, organizavimo ir veiklos principus, valstybės institucijų santykį ir sudėtį, konstitucijų projektus, jų rengimo ir priėmimo eigą bei aplinkybes.

Apibendrintame „Lietuvos teisės istorijos“²¹ vadovėlyje **V. Andriulis, M. Maksimaitis, V. Pakalniškis, J. S. Pečkaitis, A. Šenavičius** Lietuvos valstybės ir visuomenės raidą pateikė teisės raidos kontekste, žvelgiant į šią raidą kaip į tam tikrą teisinio reguliavimo objektą, per teisės ir teisės institutus. Vadovaujantis istoriniu metodu autoriai analizuoja teisės kilmę, kaip privalomojo reikalavimo ištakų atsiradimo, sietino su susiformavusiais visuomenės narių paprotiniais santykiais, kurie ir yra tų reikalavimų pirminiai šaltiniai. Šiame vadovėlyje glaustai peržvelgiama teisės istorija nuo seniausių laikų iki šių laikų. Magistro baigiamojo darbo tyrimo objekto nagrinėjimui aktuali teisės aktų įgyvendinimo dalis šiame vadovėlyje yra aptariama pakankamai epizodiškai, nes tarpukario teisės istorija apžvelgiama per Lietuvos tarybos, teisėkūros institucijų ir Lietuvos valstybės Konstitucijų įgyvendinimo prizmę.

Prof. M. Romeris, Lietuvos konstitucinės teisės mokslo pradininkas, parašė nemažai straipsnių ir publikacijų apie tarpukario teisinę padėtį Lietuvoje. Magistrinio baigiamojo darbo tiriamai temai nagrinėti svarbiu šaltiniu tampa Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos²² ir profesoriaus mintys apie konstitucijos nuostatas, skelbiančias spaudos, susirinkimų ir pramogų, draugijų ir sąjungų laisvę. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos – tai didelis dviejų dalių veikalas. Pirmoji dalis apima laikotarpį nuo XX a. pradžios, kuomet formavosi prielaidos nepriklausomos Lietuvos valstybės paskelbimui, iki 1922 m. Lietuvos Konstitucijos teisinės analizės. Antroji dalis – tai pirmosios dalies tęsinys, kuris baigiasi 1928 m. Lietuvos Konstitucijos teisiniu nagrinėjimu.

O. Ruželytė nagrinėjo susirinkimų²³, žodžio ir spaudos²⁴ teisinę padėtį tarpukario Lietuvoje. Autorės straipsniai buvo skelbiami sovietmečiu, todėl didžioji temos dalis buvo skirta

¹⁹ Maksimaitis M. Žmogaus teisių doktrinos raida tarpukario Lietuvoje// Teisės reforma Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos žmogaus teisių konvencija. – V., 1999

²⁰ Maksimaitis M. Lietuvos valstybės konstitucijų istorija. – V., 2005

²¹ Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. ir kiti Lietuvos teisės istorija – V., 2002

²² Rōmeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. – K., 1937, D.1; Rōmeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. – V., 1990

²³ Ruželytė O. Konstitucinė žodžio ir spaudos laisvė buržuazinėje Lietuvoje ir tikrovė// Buržuazinė valstybės koncepcijos, jų taikymas Lietuvoje ir kritika. – V., 1972

laisvių suvaržymui parodyti iškeliant „klasių kovą“ ir valdžios „engiamą darbininkų sluoksnį“. Vis dėlto, autorė rėmėsi Seimo stenogramomis ir Lietuvos TSR centrinio archyvo dokumentais, todėl jos darbai yra svarbus šaltinis magistrinio darbo temai nagrinėti.

1918 – 1940 m. spaudos ir valstybės santykius tyrinėjo **A. Vaišnys**. Knygos „Spauda ir valstybė 1918 – 1940“²⁵ autorius teigia, kad spaudos leidimas buvo vienas iš būdų valstybingumo idėjai įgyvendinti, o periodika gali atskleisti pilietinės ir kultūrinės tautos brandą. Knygoje panaudota ne mažai 1917 – 1940 m. periodikos publikacijų, amžininkų prisiminimų, lietuvių autorių Lietuvoje ir svetur išleistas žinytais ar paskelbtais mokslo straipsniais, Lietuvos centrinio valstybės archyvo dokumentais.

Nepaprastą padėtį Lietuvoje 1919 – 1929 m. nagrinėjo **A. Matulevičius**²⁶. Autoriaus manymu, kiekvienos valstybės gyvenime gali būti tokių momentų, kaip karas ar neramumai šalies viduje, kada valstybei gresia pavojus netekti nepriklausomybės. Tokiais ypatingais atvejais, kai reikia gelbėti valstybę ir jos tvarką, reikalinga panaudoti ypatingas priemones, varžančias gyventojų teises. Taip pateisindamas karo stovio įvedimą Lietuvoje, autorius pritarė nepaprastosios padėties įvedimui ir tai atsispindėjo jo paskelbtame straipsnyje.

Nepaprastosios padėties paskelbimu ir veikimu domėjosi ir **P. Jurgelevičius**. Autoriaus redaguotoje knygoje²⁷ apie Kauno karo komendantūrą pateikiama informacija apie Kauno komendantūros pirmuosius etatus, santykius su vokiečiais, lenkais ir bolševikais, pateikiama kelių kariuomenės atstovų (kapitonų, pulkininkų, leitenantų, majorų ir kt.) prisiminimai apie 1919 – 1929 m. komendantūros padėtį. Tyrimo objektui atskleisti itin svarbūs knygoje pateikiami Kauno miesto ir apskrities karo komendanto skelbimai ir įsakymai, kurie parodo karo komendanto atsakomybės ir tam tikrų sričių kontrolės ribas.

Apibendrinant apžvelgtą literatūrą galima teigti, kad susirinkimų, pramogų, draugijų ir spaudos teisinis reglamentavimas buvo autorių nagrinėjamas tiek, kiek to reikėjo kitos temos analizei pagilinti. Teisės istorikai šio darbo objektą nagrinėjo tiek, kiek to reikėjo analizuojant teisės istorijos raidą. Pamatinės žmonių laisvės teisinėje literatūroje nagrinėjamos arba paviršutiniškai, arba analizė buvo apipinta privalomos sovietinės ideologijos dogmomis, todėl šiuo metu neturime apibendrinančio pobūdžio darbo.

²⁴ Ruželytė O. Susirinkimų laisvė ir jos suvaržymas darbo žmonėms buržuazinėje Lietuvoje// Buržuaz Lietuvoje valstybiniai teisiniai aspektai (konferencijos medžiaga). – V., 1976

²⁵ Vaišnys A. Spauda ir valstybė 1918 – 1940. – V., 1998

²⁶ Matulevičius A. Ypatingoji padėtis Lietuvoje// 1919 – 1929 kariuomenės teismas. – K., 1929

²⁷ Kauno karo komendantūra 1919 – 1929, red. Jurgelevičius P. – K., 1930

1. LIBERALAUS POŽIŪRIO Į SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ IR SPAUDOS LAISVĖS TEISINIS ĮTVIRTINIMAS

1.1. SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ IR SPAUDOS LAISVIŲ TEISINIS ĮTVIRTINIMAS 1918 – 1928 M. KONSTITUCINIUOSE AKTUOSE

Pirmojo pasaulinio karo metu susiklosčiusi padėtis nulėmė, kad 1915 m. rudenį vokiečių kariuomenė okupavo Lietuvą. Okupacijos metu buvo įvestas naujas administracinis teritorinis susiskirstymas, teismų institutai, pakeistas miestų savivaldybių valdymo aparatas, miestus valdė miestų viršininkai. Tokia padėtis okupuotoje Lietuvoje tęsėsi iki 1918 m. vasario 16 d., kuomet Lietuvos Taryba ryžosi paskelbti pareiškimą, kad „atstatanti nepriklausomą, demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis“.²⁸ Vasario 16 d. aktas tapo svarbiausiu XX a. antrajame dešimtmetyje atkurtosios Lietuvos valstybės konstitucinę reikšmę turėjusiu dokumentu, kuriuo rėmėsi visi vėlesnieji Lietuvos valstybės konstituciniai dokumentai.

Taip susiklosčius aplinkybėms, 1918 m. lapkričio 2 d. Vilniuje susirinkusi Lietuvos valstybės taryba priėmė Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius²⁹ – tai laikinasis Lietuvos konstitucinis aktas, kuris oficialiai įsigaliojo sekančią dieną, kuomet buvo paskelbtas laikraštyje „Lietuvos aidas“. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius sudarė 6 skyriai, suskirstyti į 29 straipsnius. Buvo skelbiamas parlamentinis valstybės valdymas su pagrindine valstybės institucija – Valstybės taryba, kuri vienintelė turėjo įstatymų leidžiamąją galią.

Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinių dėsnių 5 skyrius buvo pavadintas „Pamatinės piliečių teisės“. Buvo skelbiama visų piliečių lygybė prieš įstatymus, luomų privilegijų nebuvimas, įtvirtintos asmens, buto ir nuosavybės neliečiamumo, tikybos, spaudos, žodžio, susirinkimų ir draugijų laisvės. Tokiu būdu atkurtoje Lietuvos valstybėje buvo įstatymiškai reglamentuotos Lietuvos piliečių teisės. Taip pat Pamatiniuose dėsniuose buvo numatytos dvi išlygos. Visų pirma piliečiai galėjo naudotis spaudos, susirinkimų, pramogų ir draugijų laisvėmis „jeigu tik tikslas ir vykdomieji įrankiai nėra priešingi Valstybės įstatymams“³⁰, visų antra – „ginkluotų asmenų susirinkimai draudžiami“³¹. Vadinas, tenka daryti išvadą, kad piliečiams buvo laiduojamos aukščiau minėtos laisvės, tačiau tuo metu esant nestabiliam vidiniam politiniam ir visuomeniniam gyvenimui ir jaučiant išorės kaimynų įtaką šalies stabilumui, buvo siekiama iš dalies apriboti naudojimąsi šiomis laisvėmis.

²⁸ Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. ir kiti Lietuvos teisės istorija. – V., 2002. – P. 307

²⁹ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1

³⁰ Ten pat.

³¹ Ten pat.

Kalbant apie pirmąją išlygą, reikėtų visų pirma išsiaiškinti, apie kokius valstybės įstatymus yra kalbama. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinių dėsnių 5 skyriaus 24 straipsnyje įtvirtinta teisinio reguliavimo sritis duoda atsakymą į šį klausimą: „srityse, kuriose Lietuvos Valstybės nėra išleistų naujų įstatymų, laikinai palieka tie, kurie yra buvę prieš karą, kiek jie neprieštaruja Laikinosios Konstitucijos pamatiniams dėsniams“³². Vadinasi, buvo atsisakoma Pamatiniams dėsniams prieštarujančių karo metu galiojusių teisės aktų, įvestų Vokietijos okupacijos laikotarpiu, ir Lietuvos teritorijoje liko galioti tie teisės šaltiniai, kurie galiojo prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Taigi, piliečiai galėjo naudotis spaudos, susirinkimų, pramogų ir draugijų laisvėmis, jeigu jų tikslai ir „vykdomieji įrankiai“ nebuvo priešingi naujiems nacionaliniams aktams, o srityse, kur nacionaliniai aktai nebuvo išleisti, iki karo galiojusiems teisės aktams, jeigu jie neprieštaravo priimtiems Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniams dėsniams. Kadangi Pamatiniai dėsniai buvo išleisti 1918 m., o spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų įstatymai išleisti tik 1919 – 1920 m., naudojimas šiomis laisvėmis buvo reglamentuotas iki Pirmojo pasaulinio karo veikusiais teisės aktais tiek, kiek jie neprieštaravo Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniams dėsniams.

Prof. T. Birmontienės nuomone, pirmosios laikinosios Lietuvos konstitucijos reglamentavo tik kai kurias žmogaus, piliečio teises, nesukurdamos išsamesnio šių teisių katalogo, o ir pačios teisės buvo dėstomos konstitucijų baigiamosiose 5 ar 6 dalyse. Profesorė tokį išdėstymą aiškino „konstitucijų laikinu pobūdžiu ir nepakankamai išsamiu konstituciniu reguliavimu, bei konstitucinio reglamentavimo tradicijų trūkumu“³³. Galima sutikti su profesorės teiginiu, tačiau reikia pažymėti ir tai, kad valstybei, pirmą kartą paskelbusiai šalies nepriklausomybę, buvo aktualu kuo greičiau konstituciškai įtvirtinti naujos valstybės demokratinius pagrindus. Mano manymu, tas skubotumas įtvirtinti šalyje demokratiją ir taip atsisakyti ilgus amžius vykusios carinės priespaudos, o vėliau ir okupacijos žiaurumų, iš dalies lėmė nepakankamai išsamų teisinį reguliavimą Lietuvos laikinosiose konstitucijose.

1919 m. sausio ir balandžio mėn. Valstybės taryba priėmė kai kurių Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinių dėsnių pakeitimus, tačiau piliečių teises reglamentuojantis skyrius liko nepakeistas.

1920 m. balandžio mėn. įvyko pirmieji politiniai rinkimai į Steigiamąjį seimą, kur absoliučią daugumą laimėjo krikščionių demokratų blokas, kurį sudarė Lietuvos krikščionių demokratų partija, Darbo federacija ir Ūkininkų sąjunga. Pirmieji reikšmingi Steigiamojo seimo žingsniai – Lietuvos valstybės paskelbimas demokratine Respublika ir 1920 m. birželio 12 d.

³² Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1

³³ Birmantienė T. Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos valstybės konstitucionalizmo raida – V., 2003. – P. 125

Laikinosios Lietuvos valstybės Konstitucijos³⁴ priėmimas, kuri Steigiamajam seimui suteikė išimtinę teisę leisti įstatymus ir prižiūrėti jų vykdymą.

Palyginus su Pamatiniais dėsniais ir po jų sekusiais pakeitimais ir papildymais, Steigiamojo seimo priimtoje Laikinoje Konstitucijoje nėra fiksuojama šio akto viršenybė prieš kitus teisės aktus. Konstitucijos 3 straipsnyje konstatuojama, kad palieka galioti iki Konstitucijos paskelbimo dienos veikusieji įstatymai, kurie neprieštaruoja šiai Laikinajai Konstitucijai. Vadinasi, visi įstatymai, prieštaraujantys Konstitucijai, turėjo netekti galios 1920 m. paskelbus Laikinąją Konstituciją. Kadangi, spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų įstatymai Konstitucijos paskelbimo dieną jau buvo išleisti, aukščiausiam šalies akte buvo įtvirtinta šių laisvių teisinio reguliavimo sritis.

Laikinosios Konstitucijos, kaip ir ankstesniuose konstituciniuose aktuose, 16 straipsnyje buvo deklaruojame spaudos, susirinkimų ir pramogų, draugijų laisvė. Vis dėlto, straipsnis buvo papildytas dvejomis pastabomis, kurias prof. M. Maksimaitis, laikė priemone, skirta užkirsti kelią piliečiams piktnaudžiauti jiems suteiktomis laisvėmis ir nustatyti įstatymu leistino varžymo ribas.³⁵ Pirmojoje pastaboje buvo nurodyta, kad karo metu, taip pat valstybei gresiančiam pavojui pašalinti, konstitucinės garantijos įstatymais gali būti sustabdytos. Antrojoje pastaboje nurodyta, kad Steigiamojo seimo atostogų metu konstitucinės garantijos gali būti sustabdytos vykdomosios valdžios, bet ne vėliau kaip per tris dienas turi susirinkti Steigiamasis seimas, sprendžiantis konstitucinių garantijų sustabdymo klausimą. Vadinasi, tik Steigiamojo seimo galutiniu sprendimu šalyje galėjo būti skelbiama nepaprastoji padėtis, o kartu laikinai sustabdomos piliečių teisės ir laisvės. Taigi, laikinosios Konstitucijos 16 straipsnis labai tiksliai deklaravo piliečiams jų teises ir numatė tik vieną išlygą šioms teisėms sustabdyti. Toji išlyga yra susijusi su karo padėtimi ar valstybės saugumui gresiančiu pavojumi, kurį įstatymiškai turėjo patvirtinti Seimas, tad, vadovaujantis Konstitucija, jokių kitų atvejų nei Seimas, nei kita valdžios įstaiga negalėjo sustabdyti piliečiams deklaruojamas konstitucines garantijas. Svarbu tai, kad piliečių laisvės galėjo būti tik laikinai sustabdytos, o ne panaikintos. Vadinasi, piliečiai spaudos, susirinkimų ir pramogų, draugijų laisvėmis galėjo naudotis, tačiau jų įgyvendinimas buvo labiau įrėmintas paskelbus nepaprastąją padėtį, kurios pasekoje šalyje įsigaliodavo Ypatingi valstybės apsaugos įstatymai, kurie ir nustatė leistinas laisvių suvaržymo ribas. Kartu tai reiškė tam tikrą termino nustatymą, kadangi nelikus aplinkybėms, lemiančioms laisvių sustabdymą, Seimas turėjo įstatymiškai paskelbti karo meto ar grėsmės šalies saugumui nebuvimą, o kartu ir konstitucinių laisvių sustabdymo atšaukimą

Pasak M. Römerio, Konstitucijose deklaruojama laisvė nereiškia, kad piliečiai galėjo ją naudotis tol, kol naujas įstatymas ją uždraus. Profesorius daro išvadą, kad šiuo atveju

³⁴ Laikinoji Lietuvos valstybės konstitucija// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1920, Nr. 37

³⁵ Maksimaitis M. Žmogaus teisių doktrinos raida tarpukario Lietuvoje// Teisės reforma Lietuvoje Europos žmogaus teisių konvencija. – V., 1999. – P. 100

suvaržo įstatymų leidėją, įpareigodama jį neišleisti įstatymų, draudžiančių piliečiams naudotis konstitucinėmis garantijomis.³⁶ Vis dėlto, piliečiams ar valstybės institucijai Konstitucija buvo tik deklaracija, neturinti imperatyvios galios, todėl konstitucinėms nuostatomis įgyvendinti buvo reikalingi specialūs paprasti įstatymai.³⁷ To pasekoje, tiek laikinosios, tiek nuolatinės tarpukario konstitucijos neturėjo aukščiausiojo įstatymo galios, kuriuo pasiremiant būtų galima įgyvendinti deklaruojamas laisves. Visas gyvenimo sritis reguliavo specialūs įstatymai, o konstitucijos tapo bendro pobūdžio deklaracijomis, kurios ne visada sutapo su įstatymuose deklaruojamomis nuostatomis.

Politinės to meto sąlygos Lietuvoje stiprino demokratijos siekius tarp Lietuvos gyventojų, inteligentijos ir valdančiųjų sluoksnių, o beveik tuo pačiu metu priimtose Suomijos, Estijos, Latvijos, Austrijos ir iš dalies Vokietijos konstitucijose buvo skelbiamos demokratinės idėjos - visa tai turėjo įtaką 1922 m. rugpjūčio 1 d. nuolatinės Konstitucijos³⁸ atsiradimui Lietuvoje.

Konstitucijoje Lietuvos piliečių teisėms ir laisvėms nustatyti skiriamas 2 skyrius (Konstitucijos pradžioje, anksčiau už atskirus valstybės formas elementus). Anot T. Birmontienės, tai įrodo, kad formalus asmens teisinis statusas buvo iškeltas ir sureikšmintas³⁹. Šiame Konstitucijos skyriuje įsakmiai įvardijami „piliečiai“, jų teisės. Prof. M. Maksimaičio teigimu, dažniausiai, t.y. išskyrus paminėtų politinių teisių (peticijų ir įstatymų iniciatyvos) subjektus, šiuo terminu faktiškai buvo apimami „žmonės“, fiziniai asmenys, valstybės gyventojai, o ne vien tam tikra kvalifikuota jų kategorija – piliečiai.⁴⁰ Šią poziciją papildė prof. T. Birmontienė pasiremama 1919 m. Veimaro konstitucijos pavyzdžiu, kurioje kalbant apie asmens teises vartojamas *vokiečio* terminas. Profesorės manymu tokį skyriaus pavadinimą lėmė to meto konstitucinio reglamentavimo tradicija⁴¹. Toks „piliečių“ įvardijimas buvo būdingas visoms tarpukario Lietuvos konstitucijoms.

Šiame skyriuje buvo išdėstytas piliečių demokratiškas ir laisvių sąrašas: asmens ir buto neliečiamumas, tikėjimo ir sąžinės laisvė, korespondencijos ir susižinojimo slaptumas, žodžio ir spaudos laisvė, draugijų ir sąjungų laisvė, teisė nustatyta tvarka skusti teismui valdininką, įstatymų iniciatyvos ir peticijų teisė bei nuosavybės teisė. M. Römerio nuomone, toks kataloginis piliečių laisvių išdėstymas nėra tikslus, nes asmuo gali daryti ne tik tai, kas kataloge įsakmiai išvardinta, t.y. steigti draugijas, dalyvauti susirinkimuose, kalbėti, spausdinti savo rašinius, bet dar daug kita, paprasčiausiai visa kas nedraudžiama ar nedaro žalos kitiems. Jo nuomone, teisūs yra

³⁶ Römeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. – K., 1937, D. 1. – P. 219

³⁷ Römeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. – K., 1932. – P. 105

³⁸ Lietuvos valstybės Konstitucija// Vyriausybės žinios. – 1922, Nr. 100

³⁹ Birmontienė T. Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos valstybės konstitucionalizmo raida. – V., 2003. – P. 127

⁴⁰ Maksimaitis M. Žmogaus teisių doktrinos raida tarpukario Lietuvoje// Teisės reforma Lietuvoje Europos žmogaus teisių konvencija. – V., 1999. – P. 99

⁴¹ Birmontienė T. Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos valstybės konstitucionalizmo raida. – V., 2003. – P. 128

anglai, visas žmogaus laisves apimdami vien tikslu asmens neliečiamybės, leidžiančios valstybei veikti žmogų tik tiek, kiek jis priešinasi draudimams, reglamentavimu Galima sutikti su profesoriumi, kad kataloginis konstitucinių teisių išdėstymas nieko iš esmės naujo neduoda, net tam tikra prasme susiaurina laisvių turinį ir iš jo išima tai, kas neminama.⁴² Kaip pastebi prof. M. Maksimaitis, savo turiniu ir dėstymo forma tai buvo tradicinis skyrius, turėjęs ryšį su garsiąją prancūzų 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, būdingas demokratinėms įvairių šalių konstitucijoms.⁴³ Konstitucijoje remiamasi liberaliosios filosofijos nuostatomis, ginamos individualios piliečių teisės, iškeliama asmenybė, tačiau kartu ir pripažįstamas žmogaus teisių ir laisvių srities galimas ribojimas.⁴⁴

Svarbu tai, kad 1922 m. rugpjūčio 1 d. priimta Lietuvos valstybės Konstitucija⁴⁵ buvo kruopštaus rengimo komisijoje ir ilgų Steigiamojo seimo diskusijų rezultatas. Iš Steigiamojo seimo stenogramų matyti, kad nemažai seimo posėdžių buvo skirta spaudos, susirinkimų, pramogų ir draugijų klausimams reglamentuoti. 1922 m. kovo 14 d. posėdžio metu 21 straipsnis: „Minčių reiškimas spaudoje, žodžiu, raštu ar paveikslu galima suvaržyti vien tik įstatymų numatytais atsitikimais, kada tai reikalinga būtų dorybei ar valstybei apsaugoti. Cenzūros nėra“ sukėlė aršias valdančiųjų krikščionių demokratų ir opozicinių socialdemokratų ir liaudininkų partijų diskusijas. Svarstant šį projektą, krikščionių demokratų bloko atstovas kun. V. Mieleška pasiūlė iš 21 paragrafo išbraukti žodžius „cenzūros nėra“, nes, jo nuomone, ta pati mintis jau yra išreikšta pirmame straipsnio sakinyje.⁴⁶ Socialdemokratų bloko atstovas K. Venslauskis apeliuodamas į tai, kad dabartinėje Laikinojoje Konstitucijoje garantuojama spaudos ir žodžio laisvė iš tikrųjų nėra įgyvendinama dėl karo stovio paskelbimo šalyje, apkaltino krikščionių demokratų bloką siekiu neleisti spaudos ir žodžio laisvės.⁴⁷ K. Venslauskui antrino ir partijos kolega J. Plečkaitis įžvelgdamas visų pirma krikščionių demokratų politinius motyvus: „jei bus stipresni dešinieji, bus stipresnė ir cenzūra; bus dešinieji silpnesni, tai bus silpnesnė ir cenzūra, ir cenzūros stiprumas eis visuomet žingsnis po žingsnio su dešiniąja grupe“⁴⁸. Kun. J. Vailokaitis savo kalboje įrodinėjo, kad remiantis šiuo straipsniu suvaržymai galimi tik „įstatymų numatytais atsitikimais“, vadinasi šalyje egzistuoja spaudos priežiūra, o „jei spaudos priežiūra yra, tai nėra reikalo kartoti tą svetimą žodį „cenzūros nėra“.⁴⁹ Po aštrių diskusijų balsuojant pataisa krikščionių demokratų bloko balsais buvo priimta ir žodžiai „cenzūros nėra“ iš 21 straipsnio buvo išbraukti.⁵⁰

⁴² Römeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. – K., 1937, D. 1 – P. 217-218

⁴³ Maksimaitis M. Lietuvos valstybės konstitucijų istorija. – V., 2005. – P. 129

⁴⁴ Lietuvos valstybės Konstitucija// Vyriausybės žinios. – 1922, Nr. 100

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ Steigiamojo seimo darbai. 1922 m. kovo 14 d., 182 posėdis (toliau – pos.). – P. 7

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ Ten pat. – P. 9

⁴⁹ Ten pat. – P. 18

⁵⁰ Ten pat. – P. 20

Taigi, po trijų skaitymų, 1922 m. Konstitucijos atitinkamai 15 straipsnio galutinė redakcija liko tokia: „Piliečiams laiduojama žodžio ir spaudos laisvė. Ši laisvė galima suvaržyti tik įstatyme nurodytais atsitikimais, kada tai yra reikalinga dorai ar valstybės tvarkai apsaugoti“⁵¹. Vadinasi, konstitucijos deklaruojamas žodžio ir spaudos laisvės buvo galima suvaržyti specialiais įstatymais, kiek tai yra reikalinga dorai ar valstybės tvarkai apsaugoti. Tačiau atitinkamų įstatymų, tarp jų ir 1919 m. Spaudos įstatymo⁵² analizė parodė, kad priimtuose įstatymuose suvaržymo ribos buvo kur kas labiau išplėstos nei buvo deklaruojama Konstitucijoje.

Mažiausiai diskusijų Steigiamajame seime sulaukė 1922 m. kovo 17 d. svarstytas Konstitucijos projekto 22 straipsnis: „Pripažįstama piliečiams teisė daryti susirinkimus, be ginklo ir neardant viešos ramybės“. Krikščionių demokratų atstovas kun. V. Mieleška atkreipė parlamentarų dėmesį į neapibrėžtą susirinkimų suvaržymo galimybę, t.y. „be ginklo ir neardant viešos ramybės“. Kun. V. Mieleškos teigimu, tie žodžiai „gali būti į vieną ir į kitą pusę iškreipti ir pačiame gyvenime gali kilti neaiškumų ir visokių aiškinimų ir todėl, man rodos, reikėtų įdėti pataisą, kad tą teisę daryti susirinkimus nustato įstatymas ir todėl reikia pridėti, kad „įstatymu nustatyta tvarka“⁵³. Vadinasi, krikščionių demokratų frakcijos atstovas siūlė kartu įpareigoti įstatymų leidėją išleisti tokius įstatymus, kuriuose būtų numatyta, kokie susirinkimai gali vykti be ginklo ir, kokie susirinkimai ardo viešąją ramybę. Vis dėlto, 1920 m. vasario mėn. priimtas Susirinkimų įstatymas⁵⁴, jau buvo nustatęs, kad susirinkimai, kuriuose dalyvautų ginkluoti piliečiai iš viso yra draudžiami, o remiantis „viešosios ramybės“ motyvais valdžios organai galėjo bet kuriuo būdu kištis į susirinkimus.

Kun. V. Mieleškos pasiūlymui nepritarė opozicinės partijos, tačiau krikščionių demokratų balsais pataisa buvo priimta ir Konstitucijoje atitinkamai 16 straipsnyje buvo garantuota piliečiams susirinkimų laisvė: „Piliečiams pripažįstama laisvė daryti įstatyme nurodyta tvarka susirinkimus be ginklo ir neardant viešosios ramybės“⁵⁵.

Konstitucijos projekte buvo pateiktas straipsnis draudžianti organizuoti draugijas ir sąjungas priešingas baudžiamiesiems įstatymams. Apibrėžimas „priešingas baudžiamiesiems įstatymams“ prof. M. Römeriui atrodė nereikalingas, kadangi „draugijos ir sąjungos negalėtų būti steigiamos nusikalstamajam darbui daryti arba veikti nusikalstamaisiais darbais“⁵⁶. Vis dėlto, tokie samprotavimai neatlaiko kritikos, kadangi draugijų ir sąjungų laisvė apėmė ir politines partijas, o kaip pažymėjo prof. M. Maksimaitis, galiojantys Lietuvos įstatymai numatė baudžiamąją atsakomybę už priklausymą Komunistų partijai, už dalyvavimą komunistinėje veikloje.⁵⁷ Tačiau

⁵¹ Lietuvos valstybės Konstitucija// Vyriausybės žinios. – 1922, Nr. 100

⁵² Spaudos įstatymas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1919, Nr. 17

⁵³ Steigiamojo seimo darbai. 1922 m. kovo 17 d. 184 pos. – P. 44

⁵⁴ Susirinkimų įstatymas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1920, Nr. 20

⁵⁵ Lietuvos valstybės Konstitucija// Vyriausybės žinios. – 1922, Nr. 100

⁵⁶ Römeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. – K., 1937, D. 1 – P. 228

⁵⁷ Maksimaitis M. Prof. dr. M. Römeris ir jo Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos [recenzija]// Lietuvos teisės paskaitos. – V., 1990. – P. 25

1919 m. priimtas Įstatymas apie draugijas⁵⁸ numatė platesnę draudimų skalę (pavyzdžiui, draudimas draugijoms veikti nesilaikant įstatų ar peržengiant jų ribas, draudimas steigti draugiją, priešinga valstybės įstatymams, ne tik baudžiamiesiems).

Parlamentinėje Lietuvos valstybėje įstatymų leidžiamąją galią turėjo Seimas. Visą tarpukario laikotarpį Seimą sudarė netvirtos ir trumpalaikės partinės koalicijos, tai sąlygojo dažną ir ministrų kabineto kaitą, o tai kėlė šalyje politinį nestabilumą, visuomenės susiskaldymą ir nusivylimą parlamentine veikla. 1926 m. Seimo rinkimus laimėjo kairieji, o sudarius koaliciją tarp liaudininkų ir socialdemokratų buvo suformuota Vyriausybė. Rinkimuose mažumą gavę dešinieji, Lietuvių tautos pažangos partija, niekada nesimpatizavo parlamentarizmui, o naujam Seimui padarius Baudžiamojo statuto, Susirinkimų įstatymo pakeitimus, pasinaudojo palankesnėmis sąlygomis komunistinei veiklai reikšti, tad pagausėjo streikų, mitingų, demonstracijų ir politinių susirinkimų.

Parlamentinio valdymo laikotarpį Lietuvoje nutraukė 1926 m. gruodžio 17 d. grupės karininkų įvykdytas valstybės perversmas – sulaukytas Prezidiumas ir ministrai, o prezidentui K. Griniui paskirtas namų areštas. Sąmokslininkai tautininkų veikėją A. Smetoną paskelbė nekonstituciniu valstybės vadu. Siekdamas stabilizuoti po perversmo susidariusią padėtį, perversmininkų pastatytos į valdžią politinės jėgos tuojau pat pamėgino legalizuoti perversmo padarinius ir sukurti valdžios tęstinumo regimybę. Siekiant šio tikslo jau tą pačią dieną apie atsistatydinimą pareiškė liaudininkų ir socialdemokratų Ministrų kabinetas, o naujojo kabineto formavimas buvo pavestas tautininkų veikėjui A. Voldemarui. Naujajį ministrų kabinetą sudarė tautininkai, kurie gruodžio 19 d. posėdyje A. Smetoną išrinko konstituciniu šalies prezidentu.⁵⁹

Tautininkai savo programoje buvo deklaravę pasiryžimą siekti prezidentinio valdymo. Likę vieninteliai valdžioje tautininkai atvirai skelbė, jog būtina reformuoti perversmo metu jau sulaužytą 1922 m. Konstituciją.⁶⁰ Tvirtindami, kad ši Konstitucija buvo priimta revoliucinio pakilimo sąlygomis, neturint autoriams reikiamos patirties ir neatsižvelgiant į tikrąją Lietuvos padėtį, tautininkų Vyriausybė 1928 m. gegužės 25 d. oficialiai paskelbė prezidento A. Smetonos su ministro pirmininko kontrasignacija dekretuotą dokumentą, pavadintą Lietuvos Valstybės Konstitucija⁶¹. Taip pagrindinis šalies įstatymas buvo pakeistas nesilaikant Konstitucijoje nustatytos tvarkos. Vadinasi, tiek tautininkų partijos atėjimas į valdžią vyko ne Konstitucijoje numatytais būdais, tiek ir vėlesni jų veiksmai prieštaravo pagrindiniam Lietuvos valstybės įstatymui.

Naujoje 1928 m. Lietuvos Konstitucijoje buvo palikta nemažai 1922 m. Konstitucijos nuostatų, tačiau dešimtmetį galiojęs pagrindinis šalies įstatymas didelės tiesioginės svarbos

⁵⁸ Įstatymas apie draugijas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1919, Nr. 15

⁵⁹ Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. ir kiti Lietuvos teisės istorija. – V., 2002. – P. 352

⁶⁰ Maksimaitis M. Lietuvos valstybės konstitucijų istorija. – V., 2005. – P. 293

⁶¹ Lietuvos valstybės Konstitucija// Vyriausybės žinios. – 1928, Nr. 275

Lietuvos valstybės konstitucinėje raidoje neturėjo, kadangi esminė jos dalis nebuvo vykdoma.⁶² Piliečių teises ir laisves reglamentuojantys 1922 m. Konstitucijos straipsniai buvo automatiškai perkelti į naująją Konstituciją pakeičiant tik straipsnių numeraciją. Kaip ir ankstesnėje Konstitucijoje buvo deklaruojama žodžio ir spaudos laisvė, kuri gali būti suvaržoma tik įstatymu numatytais atvejais, kuomet „tai yra reikalinga dorai ir valstybės tvarkai apsaugoti“, susirinkimai gali būti rengiami „be ginklo ir neardant viešosios ramybės“, draugijų ir sąjungų tikslai ir vykdomos priemonės negali būti priešingi baudžiamiesiems įstatymams. Vis dėlto, deklaruojamos tiesos kelių metų bėgyje buvo iškraipytos. Konstituciją laikant tik deklaratyvinio pobūdžio dokumentu, prezidentas išleido eilę įstatymų, prieštaraujančių esamoms Konstitucijos nuostatomis ir tokiu būdu įstatymiškai įtvirtinimo nedemokratinis valdžios siekius ir numatė įrankius autoritarinėms nuostatomis įtvirtinti šalies gyvenime.

Taigi, 1918 – 1928 m. konstitucijose buvo laiduojamos piliečiams spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų laisvės, siekiant suteikti piliečiams teisę naudotis laisvėmis, kurias buvo galima sustabdyti ar suvaržyti tik įstatymo numatytais atvejais. Vis dėlto, pagrindą spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų teisiniam reguliavimui suteikė tautos išrinktas Seimas, kuris siekė įtvirtinti šalyje demokratiją, o kartu ir piliečių laisves pasitelkiant įstatymus, o ne konstitucijas.

⁶² Račkauskas K. Lietuvos konstitucinės teisės klausimais. – NY, 1967. – P. 23

1.2. SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ IR SPAUDOS LAISVIŲ TEISINIS ĮTVIRTINIMAS ĮSTATYMUOSE, JŲ PAKEITIMUOSE IR PAPILDYMUOSE

Kadangi nepriklausomos Lietuvos valstybės pirmoji nuolatinė Konstitucija buvo priimta vėliau, negu atitinkami nacionaliniai įstatymai, reguliuojantys draugijų, susirinkimų, pramogų ir spaudos veiklą, šiame skyriuje, naudodama teisinių dokumentų analizės metodą, bandau pateikti apibendrintą minėtų laisvių teisinio reguliavimo parlamentinėje Lietuvos Respublikoje, vaizdą, analizuodamas šias sritis tiesiogiai reguliavusius Draugijų, Susirinkimų ir Spaudos įstatymus. Taip pat naudodamasi lyginamuoju metodu šiame skyriuje palyginu įstatymų teisinio reguliavimo nuostatas su demokratinio laikotarpio konstitucijose deklaruojamomis nuostatomis.

1.2.1. 1919 m. Įstatymas apie draugijas

Siekiant sunorminti draugijų ir sąjungų veiklą, kuri buvo ypač aktuali rengiantis pirmiesiems politiniams rinkimams į Steigiamąjį seimą, laikinoji Vyriausybė 1919 m. spalio 10 d. priėmė Įstatymą apie draugijas⁶³.

Įstatymas apie draugijas numatė visų draugijų įsisteigimo, veikimo ir likvidavimo tvarką, o taip pat ir valdžios organų teises šiose srityse. Įstatymo 1 straipsnyje nurodyta, kokie susivienijimai yra laikomi draugijomis – tai „susivienijimas kuopon kelių asmenų, pasistačiusių kokį nors aiškų bendro darbo tikslą ir, tam tikslui atsiekti, sutartinai, tam tikrais įstatais, dirbančių“⁶⁴. Vadinasi, įstatymas reguliavo draugijų, partijų, sąjungų, lygos, klubo ir pan. susivienijimų veiklą, atitinkančių šio įstatymo 1 straipsnyje nurodytus požymis – kelių asmenų, siekiančių bendro įstatymiškai apsibrėžto tikslo. Tame pačiame straipsnyje pateikta pastaba nurodo, kad draugijos, kurios siekė materialinio pelno, pavyzdžiui prekybos, pramonės, kredito ar kitokio civilinio pobūdžio susivienijimai, buvo tvarkomi ne pagal šį įstatymą, o Civilinio statuto ir kitais atitinkamais įstatymais.

Įstatymas apie draugijas buvo taikomas įvairaus pobūdžio susivienijimams, kurie buvo steigiami politiniams, kultūriniais, labdaros, sveikatos apsaugos, profesinio gynimo ir pan. tikslams įgyvendinti. Tam tikro tipo draugijos buvo tik iš dalies reguliuojamos šio įstatymo:

1. moksleivių draugijos – pagal įstatymą jas leidžiama steigti tik gavus mokyklos vyresnybės leidimą, o moksleivių draugijų veiklos tvarką nustatė Švietimo ministro išleisti įsakymai ir instrukcijos.

⁶³ Įstatymas apie draugijas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1919, Nr. 15

⁶⁴ Ten pat.

2. sporto ir kūno kultūros organizacijos – 1932 m. liepos 15 d. Kūno kultūros įstatymas⁶⁵ numatė, kad sporto ir kūno kultūros organizacijos vadovaujasi Įstatymu apie draugijas, kiek tai liečia organizacijos įsteigimo ir priežiūros tvarką, likusius klausimus organizacijos derina su Kūno kultūros rūmais prie Švietimo ministerijos.

3. konkordato su Šv. Sostu ir Lietuvos Respublika 25 straipsnio⁶⁶ pagrindu steigiamos religinio pobūdžio draugijos – tai draugijos, kurių įstatuose pagrindiniu veiklos tikslu buvo nurodomas religinis tikslas, apsibrėžiamas santykis su vyskupu ir gaunamas atitinkamo vyskupo sutikimas valdyti tokią draugiją. Įstatymas apie draugijas taikomas tik tiek, kiek tai liečia draugijos veiklos priežiūros bendruosius nuostatus.

Vadovaujantis Įstatymu apie draugijas Vidaus reikalų ministerijoje oficialiai užsiregistravo Lietuvos politinės partijos. Svarbiausios iš jų buvo Lietuvos krikščionių demokratų partija, Lietuvių tautos pažangos partija, vėliau persivadynusi į Lietuvių tautininkų sąjungą, taip pat Lietuvos socialdemokratų partija bei Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija, kuri 1922 m. susijungusi su Lietuvos valstiečių sąjungą pasivadino Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungą. Aktyviai prieš Lietuvos nepriklausomybę kovojusi ir už jos pajungimą sovietinei Rusijai pasisakiusi Lietuvos komunistų partija liko veikti nelegaliai.

Įsteigti draugiją galėjo mažiausiai penki piliečiai, kurie privalėjo įregistruoti draugijos įstatus pas apskrities viršininką. Įstatyme nebuvo numatyta ribojimų, kas gali būti draugijos steigėju. Taip pat nei įstatyme nekalbama, nei Vyriausiojo Tribunolo praktikoje nepavyko rasti informacijos apie svetimšalių dalyvavimą draugijose, t.y., ar steigdami draugijas jie turi vadovautis Įstatymu apie draugijas ar draugijas gali steigti ne pareiškimo tvarka, be valdžios organų sutikimo.

Su kai kuriomis užsienio valstybėmis Lietuva buvo pasirašius atskirus susitarimus, kurie lietė ir draugijų steigimo klausimus. 1921 m. rugpjūčio 3 d. buvo ratifikuota konvencija tarp Lietuvos ir Latvijos dėl piliečių teisių.⁶⁷ Konvencijos 13 straipsnis numatė abiejų šalių įsipareigojimus leisti kitos valstybės piliečiams laisvai steigti kultūrinės tautinės organizacijas toje šalyje, laikantis joje galiojančių įstatymų. Vis dėlto, galima daryti prielaidą, kad ne visada buvo vadovaujama šia Konvencijos nuostata, kadangi praėjus beveik dešimtmečiui po jos ratifikavimo Piliečių apsaugos departamentas išleido aplinkrašį, kuriame buvo raginama apskričių viršininkus prisilaikyti Konvencijos 13 straipsnio reikalavimų, nes „pastebėta, kad šio nuostato kai kur nesilaikoma“⁶⁸.

Prie apskrities viršininko sudaryta komisija, susidedanti iš apskrities viršininko, apskrities komiteto nario ir Taikos teisėjo, sprendė draugijų įregistravimo ir uždarymo klausimus. Komisijos

⁶⁵ Kūno kultūros įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1932, Nr. 390

⁶⁶ Konkordatas su Šv. Sostu ir Lietuvos Respublika// Vyriausybės žinios. – 1927, Nr. 264

⁶⁷ Konvencija tarp Lietuvos ir Latvijos apie piliečių teises// Vyriausybės žinios. – 1921, Nr. 70

⁶⁸ Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento aplinkraščiai. – K., 1938. – P. 110

priimti sprendimai galėjo būti skundžiami Apygardos teismui per dvi savaites nuo komisijos nutarimo paskelbimo. Apygardos teismo sprendimai buvo galutiniai.

Nusprendus neregistruoti draugijos, steigėjams buvo nurodomos atmetimo priežastis, o nusprendus draugiją įregistruoti, apskrities viršininkas įtraukdavo draugiją į tam tikrą registrą.

Manau, kad diskutuotinas yra įstatyme numatytas leidimas draugijoms vienytis į sąjungas šio įstatymo nustatyta tvarka. Vadovaujantis įstatymu, sąjungą turėjo sudaryti ne mažiau kaip penkios draugijos, su vienodais steigimo tikslais, numatytais įstatuose. Kaip aiškina Vidaus reikalų ministerijos juriskonsultas A. Jakobas, gyvenime nusistovėjo praktika, kuomet leidžiama vienytis į sąjungas ir dvi draugijas. Jeigu sąjungos tikslas yra kur kas platesnis negu draugijos tikslas, vadinasi reikia atitinkamai draugijai pakeisti savo įstatus prisitaikant prie sąjungos. Vis dėlto, negali įstatatai ir visiškai sutapti, nes tuomet tai būtų traktuojama, kaip dviejų ar daugiau draugijų susijungimas į vieną atskirą draugiją, o ne sąjungą.⁶⁹ Galima daryti išvadą, kad kuriamos sąjungos tikslas galėjo būti siauresni už atskirų draugijų siekiamus tikslus, pavyzdžiui, draugija užsiimanti kultūrine ir labdaringa veikla ir numačiusi tai savo įstatuose, galėjo sudaryti sąjungą labdaringai veiklai įgyvendinti su draugija, užsiimančia labdaringa ir politine veikla.

Taigi, galima teigti, kad Įstatymas apie draugijas buvo orientuotas į vadinamąją pareikštinę tvarką, kuomet piliečiai įgijo pareigą informuoti atitinkamas valdžios įstaigas apie savo ketinimus steigti draugiją ar kitą susivienijimą, suteikiant valdžios įstaigoms galimybę vykdyti kontrolę ir įgyvendinti įstatymo pavestas funkcijas.

Vadovaujantis 1918 m. Pamatiniais dėsniais buvo deklaruojama draugijų laisvė, jeigu jų tikslai ir priemonės nėra priešingos valstybės įstatymams, o 1919 m. lapkritį priimtas Įstatymas apie draugijas nustatė ribas, kurių peržengimas leido apskrities viršininko sudarytai komisijai draugijos veiklą sustabdyti arba ją visiškai uždaryti.

Visų pirma įstatymu buvo nustatyta, kad draugijos turi teisę dirbti tik įregistruotų įstatų ribose, o už įstatų nesilaikymą ar nukrypimą nuo jų draugijos buvo uždaromos. Piliečių apsaugos departamentas, vykdydamas draugijų priežiūrą, atkreipdavo apskrities viršininkų dėmesį į galimus įstatymo ar įstatų pažeidimo atvejus. 1927 m. sausio 28 d. departamento aplinkraštyje apskričių viršininkai raginami sustiprinti klubų priežiūrą ir uždaryti tuos klubus, kurie, nesilaikydami įstatų, klubus paverčia lošimo namais arba svaigiųjų gėrimų vartojimo įstaigomis, kurių „bufetuose prieštaraujant svaig. gėr. mažm. pardavinėjimo įstatymo 5 papildymui (Vyr. Žin. Nr. 224, eil. 1464), paduodama net degtinė gerti“⁷⁰.

Antra, draugijai įgijus „priešingo valstybės įstatymams krypsnio“ (14 straipsnis) visų pirma buvo sustabdoma draugijos veikla ir o vėliau komisijoje sprendžiamas draugi

⁶⁹ Jakobas A. Policijos teisės vadovėlis. – K., 1933. – P. 78

⁷⁰ Piliečių apsaugos departamento aplinkraščių rinkinys 1918 m. vasario m. 16 d. – 1931 m. gegužės m. 1931. – P. 244

klausimas. Nors draugijų priežiūra priklausė Vidaus reikalų ministerijai, sustabdyti draugijos veiklą galėjo ir Piliečių apsaugos departamentas, ir apskrities viršininkas.

Trečia, tiek Baudžiamojo statuto 124 – 126 straipsniuose, tiek įstatymo 28 straipsnyje buvo numatyta baudžiamoji atsakomybė už dalyvavimą neregistruotoje draugijoje. Kadangi įstatymas buvo suteikęs išimtinę teisę draugijas registruoti apskrities viršininko sudarytai komisijai, vadinasi apskrities viršininkai turėjo visą informaciją apie legaliai veikiančias įregistruotas draugijas.

Ketvirta, įstatymu buvo uždrausta steigti draugijas, kurių tikslai prieštaravo valstybės baudžiamiesiems įstatymams. Ši nuostata buvo tiesiogiai perkelta į 1922 m. ir 1928 m. konstitucijas.

Kadangi draugija yra juridinis asmuo, tai už padarytus nusižengimus draugijos vardu, atsakė pati draugija tik tiek, kad, vadovaujantis Įstatymu apie draugijas, ji galėjo būti uždaryta. Tačiau baudžiamąją atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką draugijos vardu, užsitraukdavo fiziniai asmenys, kurie tą veiką ir įvykdė.

Taigi, nors 1920 m. laikinoji Konstitucija deklaravo draugijų laisvę, kurią galima sustabdyti tik karo metu ar valstybei gresiančiam pavojui pašalinti, o 1922 m. ir 1928 m. Lietuvos konstitucijos garantavo draugijų ir sąjungų laisvę, draugijos savo veikloje turėjo laikytis būtent 1919 m. Įstatymo apie draugijas keliamų reikalavimų ir savo įstatuose numatytų tikslų, nes veikimas priešingu būdu sudarė teisėtą pagrindą draugiją sustabdyti ar visiškai uždaryti. Tai rodo, kad tarpukario laikotarpiu įstatymo viršenybė buvo suteikta ne konstitucijoms, o atitinkamiems įstatymams, išplėtusiems valdžios atstovų kontrolės ir priežiūros ribas.

1.2.2. 1920 m. Susirinkimų įstatymas, jo pakeitimai ir papildymai

1920 m. vasario 21 d. Valstybės tarybos priimtas ir nuo kovo 4 d. įsigaliojęs Susirinkimų įstatymas⁷¹ išskyrė viešus ir uždarus susirinkimus. Viešais susirinkimais buvo laikomi tokie, kuriuose galėjo dalyvauti piliečiai „dovanai ar už pinigus“. Pramogos buvo laikomos viešomis, jeigu apie jas buvo skelbiama viešai ir imamas mokestis už įėjimą, o nuo pasilinksminimų buvo imamas mokestis „labdarybės tikslams pagal įstatymus“⁷². Uždari susirinkimai buvo visi įregistruotų draugijų ir teisėtai veikiančių bendrovių narių susirinkimai, jų valdybos ir kitokių jų vykdomųjų organų posėdžiai bei žodžiu ar raštu asmeniškai kviestų asmenų susirinkimai. Kai į uždara susirinkimą leidžiami pašaliniai asmenys, susirinkimas laikomas viešu.

Įstatymas įpareigojo tik viešų susirinkimų rengėjus informuoti policijos nuovados viršininką apie susirinkimą, bet ne vėliau kaip prieš 24 val. iki susirinkimo pradžios. Pateiktame pranešime turėjo būti nurodytas susirinkimo tikslas, diena, valanda, vieta, rengėjų vardai, pavardės ir gyvenamosios vietos adresas. Nepranešusieji apie organizuojamą susirinkimą apskrities viršininko buvo baudžiami administracine bauda. Apskrities viršininko sprendimas galėjo būti skundžiamas Taikos teisėjui.

Įstatymas suteikė teisę policijos atstovui dalyvauti viešuosiuose susirinkimuose ir bet kuriame kitame susirinkime, jeigu policija turėjo žinių, kad bus keliamas ar svarstomas baudžiamaisiais įstatymais uždrausti klausimai. Taigi, tokiu būdu valstybės pareigūnams buvo suteikta galimybė vykdyti susirinkimų priežiūrą.

Susirinkimo vedėjas buvo atsakingas už tvarką susirinkime ir turėjo vykdyti visus policijos atstovo nurodymus. Policijos atstovui pareikalavus, susirinkimo vedėjas turėjo tuoj pat uždaryti susirinkimą ir prižiūrėti, kad susirinkimo dalyviai pasišalintų laikydamiesi tvarkos. Tačiau policijos atstovas, prisilaikydamas įstatymo, visų pirmą turėjo 2 kartus perspėti susirinkimo vedėją ir tik tuomet uždaryti susirinkimą bei nusikaltusius patraukti baudžiamojon atsakomybės įstatymų nustatyta tvarka. Susirinkimo vedėjas taip pat galėjo kreiptis į policijos atstovą pagalbos pašalinant iš susirinkimo kiekvieną, kuris ardo susirinkimo tvarką.⁷³

Kai kurių grupių asmenims buvo įstatymiškai uždrausta dalyvauti susirinkimuose. 1919 m. balandžio 4 d. Ministrų kabinetas išleido „Draudžiamasai įstatymas dalyvauti kariškiams politikoje“⁷⁴, kuris draudė tamaujantiems kariškiams priklausyti politinei partijai ar kitai politinio pobūdžio organizacijai, patiems kurti bet kokio tipo organizaciją, rengti mitingus ar kitokius politinio pobūdžio susirinkimus, dalyvauti civilių piliečių rengiamuose mitinguose ar kituose

⁷¹ Susirinkimų įstatymas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1920, Nr. 20

⁷² Piliečių apsaugos departamento aplinkraščių rinkinys 1918 m. vasario m. 16 d. – 1931 m. gegužės m. 1931. – P. 263

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ Draudžiamasai įstatymas dalyvauti kariškiams politikoje// Vyriausybės žinios. – 1919, Nr. 5

susirinkimuose be savo vyresnybės leidimo. Įstatymui nepaklusę kariškiai buvo laikomi valstybės nusikaltėliais ir traukiami baudžiamojon atsakomybėn.

Susirinkimų įstatymas buvo netaikomas valdžios atstovų kviečiamiems susirinkimams ir tikybos reikalams atlikti daromiems susirinkimams (procesijos, laidotuvės ir pan.). Pasitaikydavo atveju, kuomet šia išimtimi buvo piktnaudžiaujama. 1926 m. Piliečių apsaugos departamentas atkreipė apskričių viršininkų dėmesį, kad evangelikų – liuteronų, sentikių ir kito tikėjimo piliečiai rengia viešus susirinkimus prisidengdami tikybos reikalais. Apskričių viršininkai buvo įpareigoti perspėti visų tikėjimų dvasininkus ir tikiybinių organizacijų valdybos pirmininkus, kad darydami ne tikybos ir ne bažnytiniais reikalais susirinkimus vadovautųsi Susirinkimo įstatymu ir informuotų apie tokius viešus susirinkimus įstatyme numatyta tvarka.⁷⁵

Taigi, galima teigti, kad Susirinkimų įstatymas buvo orientuotas į vadinamąją pareikštinę tvarką, kuomet piliečiai įgijo pareigą informuoti atitinkamas valdžios įstaigas apie savo ketinimus rengti viešus susirinkimus ar pramogas, suteikiant policijos atstovams galimybę vykdyti kontrolę ir įgyvendinti įstatymo pavestas funkcijas.

Vadovaujantis 1918 m. Pamatiniais dėsniais buvo deklaruojama susirinkimų laisvė, jeigu jų tikslai ir priemonės nėra priešingos valstybės įstatymams. 1920 m. laikinoji Konstitucija deklaravo susirinkimų laisvę, kurią galima sustabdyti tik karo metu ar valstybei gresiančiam pavojui pašalinti. Įstatymo 16 straipsnyje numatytas draudimas daryti susirinkimus be ginklo ir neardant viešosios tvarkos vėliau buvo tiesiogiai perkeltas 1922 m. ir 1928 m. Lietuvos konstitucijas. Tačiau konstitucijose neatsidūrė tame pačiame 16 straipsnyje nurodytas draudimas dalyvauti susirinkime girtiems asmenimis. Taigi, 1920 m. vasarį priimtas Susirinkimų įstatymas nustatė kur kas platesnes ribas, kurių peržengimas policijos atstovui uždaryti viešą susirinkimą ar nutraukti viešąją pramogą.

Visų pirma, įstatymu buvo nustatyti konkretūs, tačiau kartu ir papildomi atvejai, kuomet policijos atstovas galėjo susirinkimą uždaryti: kai kurstoma atlikti veiksmus, kuriuos draudžia baudžiamasis įstatymas (sukilti prieš Lietuvos valstybę ir jos tvarką, prievarta nuversti esamą valdžią, raginti vieną gyventojų dalį sukilti prieš kitą, nesilaikyti teisėtų įstatymo nuostatų ir t.t.), kai susirinkime kyla netvarka ir, kai iš susirinkimo nepasišalina žmonės, kuriems uždrausta jame būti. Įstatyme pateikti susirinkimo uždarymą sąlygojantys atvejai buvo detalizuoti, ir net praplėsti 1924 ir 1925 m. Piliečių apsaugos departamento nutarimuose⁷⁶. Buvo draudžiama susirinkime kurstyti karius neatlikti savo karo tarnybos pareigų, girti nusikalstamą veiką, nepagarbiai įžeidinėti valstybės ar savivaldybės įstaigą ir bažnyčią, skleisti išgalvotas ar iškraipytas žinias siekiant pakenkti valstybės ar vyriausybės įstaigoms. Taip pat nebuvo galima nukrypti nuo susirinkimo tikslo, nurodyto pranešime apskrities viršininkui. Visa tai rodo, kad susirinkimų laisvė

⁷⁵ Piliečių apsaugos departamento aplinkraščių rinkinys 1918 m. vasario m. 16 d. – 1931 m. gegužės m. 1931. – P. 253

⁷⁶ Ten pat. – P. 252

savaržoma remiantis ir baudžiamaisiais įstatymais, ir Susirinkimų įstatyme numatytų taisyklių nesilaikymu, ir Piliečių apsaugos departamento nutarimais.

Teisėto policijos atstovo reikalavimo uždaryti susirinkimą nevykdęs susirinkimo vedėjas, kurstymus vykde susirinkimo dalyviai ir tokius kurstymus leidę susirinkimų vedėjai buvo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Susirinkimų įstatymas numatė ir policijos atstovo teisingą atsakomybę už savo tarnybinės kompetencijos viršijimą uždarant susirinkimą, tačiau visų pirma turėjo būti Taikos teisėjo paskelbtas sprendimas, kad susirinkimui uždaryti nebuvo pagrindo. O. Ruželytė⁷⁷, publikuotame straipsnyje apie susirinkimų laisvės įgyvendinimą Lietuvoje tarpukariu, teigia, kad nors Susirinkimų įstatymas suteikė plačias galimybes policijos atstovams uždarinėti susirinkimus, vis dėlto, įstatymo numatyti atvejai buvo apriboti galiojusio Baudžiamojo statuto straipsnių dispozicijomis.

Susirinkimų įstatymo 16 straipsnis skelbė, kad atvira ore rengiami susirinkimai buvo laikomi viešais ir turi būti daromi viešųjų susirinkimų tvarka. Krikščionių demokratų bloko atstovai 1925 m. pateikė seimui Susirinkimų įstatymo 16 straipsnio pakeitimo projektą⁷⁸, kuriuo buvo siūloma nustatyti, kad nors atvira ore rengiami susirinkimai laikomi viešais, tačiau jie gali būti daromi tik paskelbus Seimo ar vietos savivaldybių rinkimus, bei leidžiami rengti tose vietose, kur nebūtų kliudoma viešajai tvarkai ir neardytų piliečių ramybės. Pranešimus apie tokio tipo susirinkimus siūlyta perduoti apskrities viršininkui prieš 48 valandas. Toks siūlomas projektas Savivaldybių ir administracijos komisijos buvo pakoreguotas ir Seimui pritarus įsigaliojo nuo 1925 m. birželio 26 d. Susirinkimų įstatymo pakeitimas skelbė, kad atvira ore rengiami susirinkimai yra vieši ir turi būti daromi viešųjų susirinkimų tvarka, o tokie „susirinkimai negali būti daromi viešo naudojimo keliuose, gatvėse, aikštėse ir kitose vietose, kur jie gali ardyti viešąją tvarką ir ramumą“⁷⁹. Taigi, pasiremiant 1922 m. Konstitucijoje numatyta išlyga varžyti piliečiams susirinkimų ir pramogų laisvę remiantis viešosios ramybės išsaugojimu, buvo nustatytos konkrečios vietos, kur susirinkimai apskritai negalėjo būti rengiami.

1926 m. į valdžią atėjusieji valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratai pateikė seimui Susirinkimų įstatymo pakeitimo projektą⁸⁰, kuriuo naikinama Susirinkimų įstatymo 16 straipsnio antroji dalis. Referentas, valstietis liaudininkas Z. Toliušis⁸¹ teikiamą projektą pagrindė tuo, kad administracija piktnaudžiaudavo jai suteikta teise ir pasiremmdama „viešąją tvarką ir ramumą“ neleisdavo surengti susirinkimų arba uždarydavo jau prasidėjusius. Krikščionių demokratų atstovas

⁷⁷ Ruželytė O. Susirinkimų laisvė ir jos suvaržymas darbo žmonėms buržuazinėje Lietuvoje// Buržua Lietuvoje valstybiniai teisiniai aspektai (konferencijos medžiaga). – V., 1976. – P. 115

⁷⁸ II Seimo stenogramos. 1925 m. birželio 20 d., 193 pos. – P. 10 – 11

⁷⁹ Susirinkimų įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1925, Nr. 196

⁸⁰ III Seimo stenogramos. 1926 m. birželio 15 d., 8 pos. – P. 20

⁸¹ Ten pat.

V. Šmulkštys⁸² nepritarė valstiečiams liaudininkams, nurodydamas, kad dabartinis įstatymas susirinkimų laisvės visai nevaržo, o susirinkimus galima rengti ir salėse. Tokią poziciją palaikė ir ūkininkų sąjungos atstovas P. Butkus⁸³, nurodydamas, kad rengiant susirinkimus gatvėse ir aikštėse sustoja visas judėjimas, o jeigu susiduria dvi priešingos pusės, prasideda barniai, piktumai ir visokie grasinimai vieni kitiems. Vis dėlto, 17 posėdžio⁸⁴ metu siūlomas Susirinkimų įstatymo pakeitimas buvo priimtas ir įsigaliojo nuo 1926 m. liepos 14 d.⁸⁵ Tačiau jau rugpjūčio 18 d. Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamentas išleido aplinkraštį, pagal kurį „viešieji susirinkimai negali būti daromi gatvėse ir aikštėse, jeigu gali paskutiniuose trukdyti viešąjį judėjimą“⁸⁶. Apskričių viršininkai buvo įpareigoti perduoti informaciją policijai, vadinasi, policija kiekvieną susirinkimą gatvėje ar aikštėje galėjo uždrausti pasiremdami trukdymu viešajam judėjimui.

Taigi, kaip draugijų, taip ir susirinkimų ir pramogų teisinis reguliavimas parlamentiniu tarpukario laikotarpiu nustatė įstatymo viršenybę prieš konstitucijų nuostatas. Įstatymas nustatė konkrečius atvejus susirinkimų ir pramogų laisvėms varžyti, o kartu ir baudžiamąją atsakomybę asmenims už įstatymo nuostatų nesilaikymą. Skirtingai negu draugijų, susirinkimų ir pramogų laisvės galėjo suvaržyti ne apskričių viršininkai, o policijos atstovai tiesiogiai dalyvaudami jau prasidėjusiame susirinkime ar pramogoje.

⁸² III Seimo stenogramos. 1926 m. birželio 15 d., 8 pos. – P. 20

⁸³ Ten pat. – P. 21

⁸⁴ III Seimo stenogramos. 1926 m. liepos 6 d., 17 pos. – P. 4

⁸⁵ Susirinkimų įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1926, Nr. 230

⁸⁶ Piliečių apsaugos departamento aplinkraščių rinkinys 1918 m. vasario m. 16 d. – 1931 m. gegužės m. 1931. – P. 253

1.2.3. 1919 m. Spaudos įstatymas ir jo pakeitimai

1919 m. gruodžio 17 d. priimtas Spaudos įstatymas⁸⁷ buvo sudarytas iš dviejų dalių: pirmojoje reglamentuojami spausdinimo ir spaudinių pardavinėjimo klausimai, o antrojoje dalyje – pati spauda.

Spausdinimo įstaigos (spaustuvės, litografijos, metalografijos ir kt.) galėjo būti steigiamos arba rankiniai spausdinimo prietaisai galėjo būti įgyjami pranešus apie tai apskrities viršininkui prieš tris dienas. Įstatymo 2 straipsnyje teigiama, kad spausdinimo įstaigos turi vadovautis įstatymo nustatytais taisyklėmis. Šios taisyklės netaikomos tik „namų ūkio reikalams tinkamų raštų“⁸⁸ spausdinimui, kaip vizitinės kortelės, pakvietimai, kainoraščiai ir pan.

Spaudos įstatymas numatė, kad steigti knygų ir kitų leidinių parduotuves, knygynus ir skaityklas, pardavinėti spaudinius nešiojant gatvėje ir ant kelio, galima tik pranešus apskrities viršininkui prieš tris dienas prieš įsteigiant arba prieš pradėdant pardavinėti leidinius. Vadinasi, įstatymiškai buvo įtvirtinta spaudos pareikštinė tvarka.

Spaudos taisyklėse nurodoma, kad spausdinimo įstaigos privalo vesti spaudinių registrą, jame nurodant spaudinio numerį, pavadinimą, egzempliorių skaičių, iš spaustuvės išleidimo laiką ir vardą, pavardę, to, kas „duoda spausdinti“. Numatyti dviejų tipų spaudiniai – periodiniai ir „vienlaikiniai“. 10 straipsnyje pateikiamas periodinio spaudinio apibūdinimas: „laikraščiai, žurnalai ir visokie originalinių ir verstų raštų rinkiniai, leidžiami atskirais numeriais arba knygomis vienu vardu ne mažiau kaip du kartu per metus“⁸⁹. Kadangi nepateikiamas vienkartinio leidinio apibrėžimas, galima daryti išvadą, kad vienkartinis spaudinys buvo laikomi originalūs ar verstų raštų rinkiniai, leidžiami vienu vardu ne daugiau kaip du kartus per metus.

Pagal įstatymą, spaustuvė prieš išleisdama vienkartinį ar periodinį spaudinį turėjo 8 egzempliorius pateikti apskrities viršininkui, o prieš dvi savaites nuo periodinio leidinio pirmojo numerio išleidimo dienos turėjo paduoti apskrities viršininkui pareiškimą, kuriame turėjo būti nurodyta spaudinio išleidimo vieta, kuo vardu ir, kokio turinio ketinamas leisti periodinis spaudos organas, kas jo leidėjas, redaktorius, koks spaustuvės, leidėjo ir redaktoriaus adresas. Periodinių leidinių priežiūra buvo nuolatinis procesas, todėl įstatyme numatyta pareiga tuoj pat informuoti apskrities viršininką apie visus aukščiau išvardintus pasikeitimus. Taigi, Spaudos įstatymas visų vietos spaudinių tikrinimą pavedė apskrities viršininko kompetencijai, o nuo 1927 m. rugsėjo 9 d. spaudinių tikrinimas buvo perduotas kriminalinei policijai.⁹⁰ Spausdinimo įstaigų vedėjai,

⁸⁷ Spaudos įstatymas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1919, Nr. 17

⁸⁸ Ten pat.

⁸⁹ Ten pat.

⁹⁰ Piliečių apsaugos departamento aplinkraščių rinkinys 1918 m. vasario m. 16 d. – 1931 m. gegužės m. 1931. – P. 238

nusižengę įstatyme nustatytoms taisyklėms ir be pareiškimo išleidę periodinius leidinius buvo baudžiami teismo keliu, o leidiniai konfiskuojami.

Lietuvos valstybės institucijų kova su išoriniais propagandos šaltiniais buvo grindžiama draudimais. Vienas iš draudimų tiesiogiai lietė laikraštyje skelbiamos informacijos turinį. Buvo uždrausta spaudoje skelbti kvotų ir tardymo metu surinktas žinias nusikalstamam darbui tirti, kol byla nėra išspręsta teisme. Galima manyti, kad tokiu būdu buvo siekiama apsaugoti bylos tyrimo eigą, taip pat asmenis, nuo galimai neigiamos informacijos spaudoje, kol byla nėra išspręsta teismine tvarka. Taip pat buvo uždrausta spausdinti ir platinti leidinius, kurių turinys ar pateikti vaizdai „įžeidžia doros ir gerų įpročių jausmus (pornografija ir t.t)“. Už tokių leidinių išleidimą ir platinimą apskrities viršininkas privalėjo kelti bylą, o leidinius konfiskuoti, kol bus paskelbtas teismo sprendimas. Vadovaujantis galiojusiu Baudžiamojo statuto 281 straipsniu, byla taip pat turėjo būti keliama ir kaltininkams.

Esant įtemptam šalies vidiniam gyvenimui, 1927 m. sausio 8 d. Piliečių apsaugos departamentas išleido aplinkraštį⁹¹, kuriame nurodė papildomus reikalavimus straipsnių, susijusių su policijos darbu, išleidimui. Apskričių viršininkams buvo nurodyta atidžiai sekti platinamą spaudą ir tikrinti svarbiausiais neigiamas žinutes apie policijos veiksmus. Toks spaudos tikrinimas buvo susijęs su policijos tarnautojo veiksų atitikimo įstatymų reikalavimams patikrinimui, o paaiškėjus nusižengimams, apskričių viršininkams nurodyta kelti policijos tarnautojų atsakomybės klausimą. Tačiau po patikrinimo paaiškėjus, kad spaudoje ketinama pateikti informacija yra akivaizdžiai neteisinga arba informacija spausdinama siekiant įžeisti policiją, tuomet laikraščio redaktorius nurodyta traukti baudžiamojon atsakomybėn. Kadangi nurodyme nėra deklaruota, jog paaiškėjus teisingai informacijai apie policijos tarnautojo neleistiną veiką neleidžiama tokio pranešimo spausdinti, galima daryti išvadą, kad tokia informacija buvo leidžiama skelbti.

Kitas draudimas buvo susijęs ne su spausdinamo teksto turiniu, o su draudimu įvežti ir platinti šalyje tam tikro pobūdžio spaudinius. Vidaus reikalų ministru turėjo teisę uždrausti įvežti iš užsienio ir platinti Lietuvoje spaudinius, prieštaraujančius Lietuvos nepriklausomos valstybės kūrimui. Vadinas, galėjo būti įvežami ir platinami tik ministro neuždrausti spaudiniai. Tam tikrus apribojimus įvežamai spaudai buvo nustatęs ir Ministrų kabinetas. 1926 m. lapkričio 10 d. „Ministrų kabinetas nutarė, kad visiems Lenkijos ir S.S.S.R. spaudiniams įvežti reikalingas atitinkamas leidimas“⁹². Tad nors iš šių šalių vežami leidiniai ir nebuvo uždrausti, tačiau norint įvežti tokią literatūrą, reikėjo gauti atskirą leidimą.

Ir galiausiai, įstatymas draudė laikyti knygynuose ar panašiose įstaigose, pardavinėti, dovanoti spaudinius, kurie buvo išleisti nesilaikant nustatytų spaudos taisyklių. T

⁹¹ Piliečių apsaugos departamento aplinkraščių rinkinys 1918 m. vasario m. 16 d. – 1931 m. gegužės m. 1931. – P. 237

⁹² Ten pat. – P. 238

įstaigose negalėjo būti platinami tokie spaudiniai, kurie valdžios organų (vidaus reikalų ministro, teismo, karo stovio metu – karo komendanto) buvo uždrausti platinti ir apie tai šioms įstaigoms buvo pranešta.

Kaip įstatymo numatytos priemonės buvo įgyvendinamos tarpukario Lietuvoje matyti iš Steigiamojo seimo 95 posėdžio⁹³ metu Teisingumo ministro pateiktų paaškinimų. Laikraštis „Darbininkų balsas“ pirmame savo numeryje kritikavo valdžią, vadindamas ją buržuazine, negalinčia darbininkams nieko duoti ir pan. Už tokius pasisakymus laikraštis buvo uždarytas, o redaktorius patraukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Tuo metu laikraštis „Lietuvos balsas“ redaguojamas A. Smetonos savo antrajame numeryje parašė, kad šiuo metu valdžios visai nėra, o jeigu ir yra – tai svetima. Teisingumo ministro išaiškinimu, laikraščio „Darbininkų balsas“ redaktorius patrauktas atsakomybėn „už kurstymą nugriauti valstybės ir visuomenės sutvarkymą“⁹⁴, o už valdžios kritiką „Lietuvos balso“ redaktoriaus nei apskrities viršininkas, nei Valstybės gynėjas patraukti baudžiamojon atsakomybėn negali, nes valdžios kritika nėra nusikaltimas. Ir iš tiesų, nerasime straipsnio, kuriame būtų pasakyta, kad draudžiama ar neleistina kritikuoti valdžios veiksmus.

1925 m. buvo inicijuotas Spaudos įstatymo 9 ir 19 straipsnio pakeitimas⁹⁵. Iš pirmo žvilgsnio redakcinis referento kun. A. Vilimo pasiūlymas⁹⁶ vietoj 8 egzempliorių laikraščio pateikti Vidaus reikalų ministerijai ir apskrities viršininkui 10 egzempliorių ir siekis sukonkretinti, kad bylas teismuose dėl spaudos nusikalstamų darbų galėtų kelti administracija ir apskrities viršininkai, sukėlė itin audringas diskusijas Seime. Valstiečių liaudininkų lyderis M. Sleževičius naujame pakeitime išvelgė papildomus spaudos laisvės suvaržymus ir, visų pirma, kairiųjų pozicijų spaudos.⁹⁷ Vis dėlto, po trijų skaitymų Spaudos įstatymo pakeitimas buvo priimtas ir galutiniame Spaudos įstatymo pakeitime, įsigaliojusiam 1925 m. birželio 20 d. buvo patikslinta, kad spaustuvės ir jom priskirtinos įstaigos apskrities viršininkui pateikia pirmuosius 8 kiekvieno leidinio egzempliorius, nes 1919 m. Spaudos įstatymo 9 straipsnyje nebuvo konkrečiai įvardinta, kuriuos 8 leidinio egzempliorius reikia pateikti tikrinimui.

Praėjus metams po Spaudos įstatymo pakeitimo buvo dar kartą sugrįžta prie 19 straipsnio koregavimo. Reikia pastebėti, kad 1926 m. gegužės mėn. įvykus rinkimams į III – osios kadencijos Seimą valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratai sudarė koaliciją ir užsitikrino daugumą Seime⁹⁸ Tokios sudėties Seimas ir svarstė siūlomą Spaudos įstatymo pakeitimą. 1926 m. Spaudos įstatymo

⁹³ Steigiamojo seimo darbai. 1921 m. gegužės 24 d., 95 pos. – P. 59 – 60

⁹⁴ Ten pat. – P. 60

⁹⁵ Spaudos įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1925, Nr. 197

⁹⁶ II Seimo stenogramos. 1925 m. birželio 19 d., 191 pos. – P. 12

⁹⁷ Ten pat. – P. 15

⁹⁸ Rėmeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. – V., 1990. – P. 205 – 206

pakeitime⁹⁹ numatyta, kad dėl nusikalstamų darbų spaudoje bylas kelia apskričių viršininkai ar Valstybės gynėjai. Kadangi šalyje veikė dvi Valstybės gynėjų tarnybos (Vyriausiojo tribunolo ir Apygardos teismo), toliau įstatyme nurodoma, kad ši pareiga tenka Apygardos teismo valstybės gynėjui. Pastarasis iškeldamas bylą turėjo atskiru įsakymu sustabdyti leidinio platinimą ir spausdinimą, kurį vėliau apygardos teismas arba patvirtindavo, arba atmesdavo. Tokia bylos kėlimo tvarka buvo taikoma ir tuomet, kai paaiškėdavo, jog spausdinimo įstaigos vadovas neatitinka Spaudos įstatymo 13 straipsnio reikalavimų, t.y. redaktorius turėjo būti tik Lietuvos pilietis, kurio teisės teismo sprendimu nebuvo apribotos ir, kuris nebuvo baustas už vagystę ar panašius asmens garbę žeminančius nusikaltimus.

Svarbu tai, kad demokratiniu laikotarpiu tarpukario Lietuvoje gyvavusios partijos, politinės srovės, įvairios visuomeninės organizacijos ir susivienijimai stengėsi turėti savo laikraščius aktualiausiems klausimams nušviesti. Daugiausia kritikos ir net interpeliacijų Seime sulaukdavo atskirų partijų remiami laikraščiai, žurnalai ar kiti leidiniai. Dr. J. Purickio teigimu pirmuoju periodinės spaudos leidėju buvo valdžia, kuri Vilniuje 1917 m. pradėjo leisti „Lietuvos Aidą“, o 1919 m. persikėlus į Kauną, pradėjo leisti „Lietuvą“ (iki 1928 m.). Antruoju periodinės spaudos leidėju – partijos. Jo teigimu, „didesnės ir stipresnės partijos įsikūrė dienraščius, silpnesnės – savaitraščius arba tris kartus per savaitę išėinančius leidinius“¹⁰⁰.

Taigi, 1922 m. Konstitucijoje piliečiams buvo garantuojama spaudos laisvė, kuri galėjo būti suvaržyta tik įstatymo numatytais atvejais, kada tai yra reikalinga dorai ar valstybės tvarkai apsaugoti. Tačiau remiantis 1919 m. įsigaliojusiu Spaudos įstatymu, valdžios organai nuolat gaudami išankstinę informaciją apie planuojamus išleisti spaudinius ir siekdami palaikyti šalyje stabilumą ir ramybę, galėjo bet kada pasinaudoti turimais duomenimis tiek komunistinei, tiek antivyriausybinei propagandai slopinti. Kartu tai reiškė, kad Spaudos įstatymas suteikė valdžios organams teisę įsikišti tuo metu, kai leidinys jau buvo platinamas ar jau išplatintas, išimti jį iš apyvartos arba išvis neleisti spausdinti tam tikrų leidinių ar straipsnių.

⁹⁹ Spaudos įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1926, Nr. 232

¹⁰⁰ Purickis J. Lietuvos periodinės spaudos dešimtmetis// Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. K., 1990. – P. 391

2. ATSISAKYMAS LIBERALAUS POŽIŪRIO Į SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ IR SPAUDOS LAISVĖS

2.1. SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ IR SPAUDOS LAISVIŲ SUVARŽYMAI ĮSTATYMUOSE IR JŲ PAKEITIMUOSE

1928 m. priimta Lietuvos Konstitucija buvo parlamentinio demokratinio pobūdžio, o į valdžią atėję tautininkai reiškė siekį šalyje įtvirtinti prezidentinį valdymą, paremtą autoritarinėmis nuostatomis. Santvarkai keisti buvo pasitelkti įstatymai, o ne Konstitucija, todėl visų pirma šiame skyriuje, naudodama teisinių dokumentų analizės metodą, bandau pateikti apibendrintą prezidentinio laikotarpio susirinkimų ir pramogų, spaudos ir draugijų laisvių teisinio reguliavimo vaizdą, analizuodamas šias sritis tiesiogiai reguliavusius Draugijų, Susirinkimų ir pramogų ir Spaudos įstatymus. Taip pat naudodamasi lyginamuoju ir lyginamuoju istoriniu metodu šiame skyriuje palyginu demokratinio laikotarpio įstatymų teisinio reguliavimo nuostatas su autoritarinio laikotarpio įstatymų bei 1928 m. ir 1938 m. konstitucijose įtvirtintomis teisinio reguliavimo nuostatomis.

2.1.1. 1932 m. Susirinkimų ir pramogų įstatymas

1926 m. keliems mėnesiams panaikinus karo stovį šalyje susidarė palankesnės sąlygos komunistinei veiklai reikštis, pagausėjo streikų, mitingų demonstracijų ir politinių susirinkimų. Tų pačių metų gruodžio mėn. surengtas valstybės perversmas nutraukė parlamentinio valdymo laikotarpį Lietuvoje. „Ir nors perversmas vyko be pasipriešinimo, jis reiškė konstitucinės santvarkos Lietuvoje žlugimą jau vien dėl to, kad valdžios pasikeitimas šikart vyko aiškiai prieštaraujant Konstitucijos dvasiai“.¹⁰¹ 1927 m. balandžio 12 d. paleidus Seimą, visą valdžią savo rankose sutelkė naujai išrinktas šalies prezidentas, tautininkų veikėjas A. Smetona. Pasinaudodamas padėtimi prezidentas paskelbė naują Lietuvos valstybės Konstituciją, kurioje buvo įtvirtintas prezidentinis valdymas ir aiškiai išreikštos autoritarinės nuostatos.

1928 m. Konstitucijoje liko daugelis 1922 m. Konstitucijos nuostatų, o piliečių teisės ir laisvės buvo nurašytos pažodžiui. Vis dėlto, šalyje kuriantis naujai santvarkai buvo leidžiami nauji įstatymai liečiantis susirinkimų ir pramogų laisvę, nors pati Konstitucija nebuvo keičiama. Jau 1932 m. rugpjūčio 5 d. prezidentas paskelbė naująjį Susirinkimų ir pramogų įstatymą¹⁰², kuris smarkiai suvaržė Konstitucijos laiduojamą susirinkimų laisvę.

Priešingai nei 1920 m. Susirinkimų įstatymas, kuriame susirinkimams ir pramogoms buvo numatyta pareikštinė tvarka, naujasis įstatymas įvedė leidimų gavimo tvarką. A:

¹⁰¹ Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. ir kiti Lietuvos teisės istorija – V., 2002. – P. 352

¹⁰² Susirinkimų ir pramogų įstatymas// Vyriausybės žinios. – V., 1932, Nr. 393

susirinkimą ar pramogą reikėjo pranešti policijos nuovados viršininkui, tačiau naujasis įstatymas numatė, kad pareiškimas turi būti paduotas prieš tris dienas, o ne 24 val., kaip buvo nustatyta ankstesniame įstatyme. Papildomai buvo nustatyta, kad jeigu apie daromą susirinkimą ar rengiamą pramogą planuojama skelbti viešai, tai pareiškimas turi būti paduodamas ne vėliau kaip 3 dienos iki paskelbimo dienos. Įstatyme nebuvo numatyta bausmė už viešą susirinkimo ar pramogos paskelbimą nepateikus pareiškimo, tačiau galima daryti prielaidą, kad tai galėjo būti pagrindas policijos nuovados viršininkui neišduoti pažymėjimo susirinkimui rengti, o tai reiškia, kad be pažymėjimo, negalėjo būti susirinkimo ar pramogos.

Reikšmingiausia policijos nuovados viršininko kontrolė buvo vykdoma per leidimų susirinkimams ir pramogoms rengti išdavimą ir kontrolę, kaip susirinkimo ar pramogos rengėjas ar dalyviai, laikosi leidime nustatytos tvarkos. Kaip skelbiama Vyriausiojo tribunolo nutarime¹⁰³, pareiškimas galėjo įvykti tik pareiškime nurodytą dieną, bet ne kurią nors kitą. Susirinkimui neįvykus nurodytą dieną, policijoje paruoštas pažymėjimas susirinkimui ar pramogai netenka galios ir norint tokį susirinkimą surengti kitą dieną, reikėjo iš naujo apie tai pareikšti policijai. Taip pat nebuvo galima keisti pareiškime nurodytos susirinkimo ar pramogos vietos arba jai įpusėjus perkelti į kitą vietą. Tokiu atveju buvo baudžiamas ir susirinkimo pirmininkas ar pramogos rengėjas, ir tas asmuo, kuris suteikė vietą, žinodamas, kad apie tai nebuvo pareikšta policijai.¹⁰⁴

1932 m. įstatymas įtraukė ir kelis specifinius reikalavimus pareiškimams. Vienas iš jų – pareiškime dėl susirinkimo reikėjo nurodyti, kas susirinkime bus darome ir, kas bus svarstoma, o pareiškime dėl pramogos – nurodyti pramogos programą. Jeigu susirinkime numatomi pranešimai arba paskaitos, tai pareiškime turėjo būti pateikiama jų turinio santrauka ir pranešėjo vardas pavardė ir gyvenamosios vietos adresas. Vadinasi, valdžios organams nebeužteko žinoti susirinkimo tikslo, jie iš anksto norėjo gauti išsamią informaciją apie visus klausimus ir žingsnius, kurie bus aptariami susirinkime, o kartu tai reiškė išankstinę kontrolę. Kadangi įstatymas numatė pareigą uždaryti susirinkimą, jeigu jis „nebetenka pobūdžio nurodyto pareiškime“¹⁰⁵, tai kartu reiškė ir nuolatinę kontrolę susirinkimo metu, kadangi net diskusijos galėjo nuvesti į kitokio pobūdžio temas, o tai smarkiai apribojo viešų susirinkimų laisvę ir dalyvių teisę laisvai pasisakyti.

Naujame Susirinkimų ir pramogų įstatyme nurodomas privalomas dalyvio, rengėjo, pirmininko ir pirmininko padėjėjo amžiaus cenzas ir tautinė priklausomybė. Jeigu susirinkime dalyvauja nepilnametis, nesulaukęs 17 metų, apie tai turėjo būti parašyta pareiškime, kadangi

¹⁰³ Vyriausiojo tribunolo visuotinių susirinkimų nutarimai, baudžiamųjų ir civilinių kasacinių bylų sprendimai, 1935, T. 10. – P. 414

¹⁰⁴ Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento aplinkraščiai. – K., 1938. – P. 322

¹⁰⁵ Susirinkimų ir pramogų įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1932, Nr. 393

policijos nuovados viršininkas turėdavo apie tai pažymėti leidime. Priešingu atveju, tai buvo pagrindas policijos atstovui uždaryti susirinkimą.

Taip pat įstatyme atsirado nauji reikalavimai susirinkimo ir pramogos rengėjui, susirinkimo pirmininkui ir susirinkimo pirmininko padėjėjui, kuriais galėjo būti ne jaunesnis nei 21 metų Lietuvos piliečiai, kuriems nebuvo atimtos ar apribotos teisės. Nekonkrečiai formuluotė „kuriam nėra atimtos ar apribotos teisės“ leidžia ją įvairiai interpretuoti. Atskirą poziciją šiuo klausimu „Policijos teisės vadovėlyje“ išdėstė A. Jakobas. Jis išklė klausimą, ar Taikos teisėjo nubausti asmenys už vagystę, sukčiavimą ir kitus panašius nusikaltimus kalėjimu atitinka šį apibrėžimą. A. Jakobas priėjo teigiamos išvados, „nes nusmerktieji kalėti paprastu kalėjimu atimant luomo padėties teises (baudž. st. 27 str.) netenka ir visos eilės kitų teisių, pav., būti rinkėjais arba renkamaisiais savivaldybių arba visuomenės susirinkimuose, eiti valstybės, savivaldybių arba visuomenės tarybą ir t.t.“¹⁰⁶.

Įstatyme taip pat buvo numatyta galimybė apskūsti policijos nuovados viršininko veiksmus, tačiau praktikoje ši teisė buvo sunkiai įgyvendinama. Įvedus pažymėjimų išdavimo tvarką, įstatyme visiškai nebuvo numatytas terminas, per kurį policijos nuovados viršininkas turėjo išduoti leidimą. Taip pat policijos nuovados viršininkui atmetus prašymą nebuvo numatyta pareiga pateikti paaiškinimus ir motyvus, kodėl toks sprendimas buvo priimtas. Įstatymas leido policijos veiksmus skūsti apskrities viršininkui per 5 dienas nuo skundžiamojo veiksmo atlikimo. Tad kaip galima apskūsti policijos nuovados viršininko sprendimą neišduoti leidimo nežinant priežasties?

Situaciją kiek sukonkretino Piliečių apsaugos departamentas. Aplinkraščiu¹⁰⁷ policijos nuovados viršininkams nurodė, kad kuomet neišduodamas pažymėjimas vadovaujantis Susirinkimų ir pramogų įstatymo 13 ir 43 straipsniu, reikia surašyti nutarimą ir laikyti jį savo byloje. Policijos nuovados viršininkas turėjo atskiru raštu susirinkimo ar pramogos rengėjus informuoti, kad pažymėjimas neišduodamas vadovaujantis Susirinkimų ir pramogų įstatymo 13 ar 43 straipsniu. Reikia atkreipti dėmesį, kad neišdavimo priežastimi galėjo būti ne tik šiuose straipsniuose išdėstytos aplinkybės, bet ir formalus pareiškimo pateikimo taisyklių pažeidimas (pvz. nenurodytas susirinkimo pradžios laikas, arba vieta), kurį galima greitai pataisyti. Kaip tokiu atveju policijos nuovados viršininkas turėjo elgtis lieka neaišku.

Policijos nuovados viršininkas, patikrinęs gautus pareiškimus ir nustatęs jų atitikimą įstatymo nuostatoms, išduodavo pažymėjimą susirinkimui ar pramogai rengti.

Įdomu, tai, kad 1928 m. Konstitucijoje susirinkimų ir pramogų laisvė galėjo būti varžoma remiantis viešosios ramybės saugumu, o jau 1938 m. Konstitucijoje šios laisvės varžymas rėmėsi veikimu „kenksminga valstybei kryptimi“. Tuo tarpu 1932 m. priimto Susirinkimų

¹⁰⁶ Jakobas A. Policijos teisės vadovėlis. – K., 1933. – P. 331

¹⁰⁷ Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento aplinkraščiai. – K., 1938. – P. 97

įstatymo 13 straipsnis skelbė, kad pažymėjimas susirinkimui rengti neduodamas, jeigu rengiamas susirinkimas gali kelti pavojų valstybės saugumui arba viešajai tvarkai, rimčiai, dorovei ar sveikatai. Tai rodo, kad policijai buvo pavesta rūpintis, o kartu ir vykdyti susirinkimų ir pramogų priežiūrą ne tik šalies saugumo, viešosios tvarkos sumetimais bei rimtimi, bet ir žmonių sveikatos apsauga, ir viešojo padorumo reikalais.

Įstatyme nėra paaiškinama, kokiems pagrindams esant policija galėjo traktuoti, kad susirinkime ar pramogoje kilo pavojus visuomenės rimčiai ir dorovei. 1937 m. išleistame „Policijos departamento aplinkraščių sąvade“ pateikti nusikalstamų darbų apibrėžimai vadovaujantis Baudžiamuoju statutu. Nurodoma, kad visuomenės rimtį apsaugojančių įstatymų peržengimas – tai reiškia „viešoje vietoje daryti netvarką arba kelti triukšmą, jei tatai drumsčia visuomenės rimtą arba netvarką; viešai platinti pramanytas arba iškraipytas žinias ir t.t. Visi nusikaltimai numatyti Baudž. st. Str. 262 – 277 ir 263 (V.Ž. Nr. 159/1126)“¹⁰⁸. Vadovaujantis šiuo apibūdinimu galima manyti, kad policija turėjo akylai stebėti žmonių elgesį viešoje vietoje, esant reikalui įsitikinti, kokiems tikslams yra elgiamasi ir priimti atitinkamą sprendimą. Minėtame sąvade pateikiamas ir visuomenės dorovę prižiūrinčių įstatymų peržengimo atvejai. Teigiama, kad nusižengiama dorovei, kuomet viešoje vietoje vartojami begėdiški žodžiai, pardavinėjami ir rodomi begėdiški raštai, rengiama vieša pramoga be leidimo, girtas asmuo kėsina sutrikdyti rimtį ir padorumą ir t.t. Visi nusikaltimai numatyti Baudžiamojo statuto 280 – 289 straipsniuose.¹⁰⁹

1920 m. Susirinkimų įstatymas susirinkimus skirstė į viešus ir uždarus, naujame įstatyme susirinkimai ir pramogos skirstomi į pareiškiamuosius, kurie aukščiau buvo aptarti, bendrų leidimų gavimo ir nepareiškiamuosius susirinkimus ir pramogas.

Bendrą leidimą susirinkimams ar pramogoms daryti turėjo teisę išduoti Vidaus reikalų ministras ne ilgesniam nei vienerių metų laikotarpiui. Rengiant susirinkimus su bendru leidimu, buvo netaikomos pareiškiamam susirinkimui ar pramogai taikomos taisyklės. Tačiau praėjus dviems mėnesiams po Susirinkimų ir pramogų įstatymo paskelbimo ministras nurodė, kad draugijos ir organizacijos prašymus bendram leidimui gauti turėjo paduoti per vietos apskrities viršininką, kuris tokius prašymus persiųsdavo Administracijos departamentui. Departamentui buvo paskirta teisė išduoti leidimus, o jų nuorašai buvo siunčiami apskrities viršininko žiniai.¹¹⁰

Vidaus reikalų ministras galėjo leisti daryti susirinkimus ar pramogas be pareiškimo policijos nuovados viršininkui, jeigu planuojamų susirinkimų ar pramogų skaičius buvo pateiktas ministrui iš anksto prieš išimant bendrą leidimą. Vidaus reikalų ministras turėjo visas teises uždrausti daryti atskirą susirinkimą ar pramogą, daromą bendru leidimu, arba visiškai jį atimti. Didžiausia įstatymo spraga yra tai, kad nebuvo numatyti atvejai ar kitos aplinkybės, ku

¹⁰⁸ Policijos departamento aplinkraščių sąvadas. – K., 1937. – P. 52

¹⁰⁹ Ten pat.

¹¹⁰ Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento aplinkraščiai. – K., 1938. – P. 96

leistų priimti tokį sprendimą. Vadinas, įstatyme nebuvo apibrėžta ministro atsakomybė esant tik tam tikrais atvejais uždrausti piliečiams pasinaudoti konstitucine susirinkimų ir pramogų laisve.

Susirinkimo tvarką nustatė Susirinkimų ir pramogų įstatymo 20 – 34 straipsniai. Pirmiausia įstatymas nustatė, kas neturi teisės dalyvauti susirinkime – tai 1) ginkluoti asmenys, išskyrus tuos, kurie dėl tarnybos privalo nešioti ginklą, 2) asmenys, prisisekę pažymimąjį ženklą, uždraustą viešai dėvėti arba apsivilkę uniformą, uždraustą viešai vilkėti (kokie, įstatymas nenumato), 3) neblaivūs asmenys, 4) pradinių ir aukštesniųjų mokyklų mokiniai be mokyklos vyresnybės leidimo, 5) nepilnamečiai, kuriems išduotas pažymėjimas nesuteikia teisės dalyvauti susirinkime (1 ir 3 punktai buvo nurodyti ir 1920 m. Susirinkimų įstatyme). Šiame sąraše neminimi kariškiai, kuriems 1919 m. įsakymu buvo uždrausta dalyvauti daugelyje susirinkimų ir mitingų.

Gatvėse, aikštėse ir kitose viešo judėjimo vietose susirinkimus ar pramogas galima buvo daryti tik su apskrities viršininko leidimu. Vadinas, tokio pobūdžio susirinkimams taip pat buvo taikoma leidimų gavimo tvarka.

1920 m. Susirinkimų įstatyme nebuvo nustatyti laiko apribojimai susirinkimams ir pramogoms rengti, o naujajame įstatyme pažymima, kad susirinkimai negali būti rengiami arba tęsiami nuo 23 iki 8 valandos, o pramogos – nuo 1 iki 8 valandos, nebent yra gautas apskrities viršininko leidimas.

Trečiąją susirinkimų ir pramogų grupę – nepareiškiamuosius, reglamentuoja įstatymo 56 – 61 straipsniai. Susirinkimų ir pramogų įstatymo nustatyta, kad pareikšti apie daromą susirinkimą ir pramogą nereikia kuomet susirenkama valdžios kvietimu, kuomet moksleivių ar jų korporacijų susirinkimai ar pramogos daromos mokykloje ir kuomet susirenkama ar pramoga rengiama šeimyniniais ar kitais privačiais reikalais. Taip pat nereikia pranešti apie tikybinėms pareigoms rengiamus susirinkimus ir draugijų, sąjungų, bendrovių ar jų skyrių tarybos, valdybos ar kitų valdomųjų organų rengiamus posėdžius. Galima tik numatyti kokiais principais valdžios organai vadovaudavosi sprenddami, kuris susirinkimas ar pramoga yra privatus reikalas. Išimtinė teisė be pareiškimo rengti susirinkimus ir pramogas buvo suteikta dviems šalyje veikusioms sąjungoms, t.y. Lietuvos šaulių sąjungai ir Lietuvos skautų sąjungai. Tačiau ši išimtis galiojo tik tuo atveju, jeigu susirinkimai ir pramogos buvo rengiamos remiantis sąjungų statutais.

Su naujojo įstatymo paskelbimu, policijos atstovų teisės buvo išplėstos. Įstatymo 59 straipsniu jie įgijo teisę atvykti į nepareikštą susirinkimą ar pramogą, jeigu turima žinių, kad tas susirinkimas ar pramoga neatitinka nepareiškiamojo susirinkimo arba pramogos sąlygų arba įtariama, kad gali būti sudarytas pavojus valstybės saugumui arba viešajai tvarkai, rimčiai, dorovei ar sveikatai. Tokį susirinkimą ar pramogą policijos atstovas turėjo teisę, bet ne pareigą sustabdyti. Tokiu būdu konstitucinė piliečių susirinkimų ir pramogų laisvė buvo pavesta visiškai policijos kontrolei, nes ji galėjo dalyvauti ne tik viešuose, pareikštuose susirinkimuose, bet

susibūrimuose prisidengiant abstrakčiais valstybės saugumo arba viešosios tvarkos, rimties, dorovės ar sveikatos motyvais.

Už nusikalstamus darbus, numatytus Baudžiamajame statute, susirinkime ar pramogoje buvo keliami byla teismine tvarka vadovaujantis baudžiamojo proceso nustatyta tvarka. Įstatymo 64 straipsnyje nurodyti nusikalstami susirinkimų darbai, t.y. 1) pirmininkaujančio susirinkime nepaklausimas policijos atstovo reikalavimo uždaryti susirinkimą, 2) raginimas neklausyti policijos atstovo reikalavimo uždaryti susirinkimą ar pramogą arba raginimas tęsti uždarytą susirinkimą ar pramogą, 3) surengimas susirinkimo ar pramogos, uždrausto arba be reikiamo pažymėjimo, leidimo ar pareiškimo, arba neleistinoje vietoje, arba draudžiamu metu, 4) vietos suteikimas tokiai pramogai ar susirinkimui, 5) pirmininkavimas arba kalbėjimas tokia susirinkime, 6) policijos reikalavimu asmens nepasisalinimas iš susirinkimo ar pramogos, vietos susirinkimui ar pramogai neįvykus, arba jį užbaigus, arba uždarius. Už išvardintus nusižengimus apskrities viršininkas galėjo skirti ne daugiau kaip 3 mėn. arešto, arba ne daugiau kaip 3000 litų baudą. Apskrities viršininkas galėjo piniginę baudą pakeisti areštu, jeigu nubaustasis neturėjo pinigų baudai sumokėti. Bet kuriuo atveju galutinį sprendimą dėl bausmės skyrimo priimdavo apskrities viršininkas naudodamasis įstatymo jam suteikta teise parinkti bausmės pobūdį ir dydį.¹¹¹

Įstatymas numatė susirinkimo ar pramogos rengėjams ir susirinkimo pirmininkui teisę skusti veiksmus, taikant šį įstatymą, ne vėliau kaip per 5 dienas nuo skundžiamojo veiksmo atlikimo. Skundai teikiami per tą policijos viršininką, kurio veiksmai ar nutarimas yra skundžiamas. Dėl nuovados viršininko veiksmų skundas duodamas apskrities viršininkui; dėl apskrities viršininko nutarimo – Vidaus reikalų ministru, o jo nutarimai teisėtumo atžvilgiu gali būti skundžiami Vyriausiajam tribunolui kiekvienu atveju prisilaikant nustatyto 5 dienų terminu. Skundo padavimas sustabdė baudžiamojo nutarimo vykdymą.

Taigi, nors 1932 m. Susirinkimų ir pramogų įstatymas apėmė 1928 m. ir 1938 m. konstitucijose numatytus susirinkimų ir pramogų laisvės suvaržymus, tačiau kartu smarkiai juos išplėtė. Galimybe uždaryti susirinkimus ar pramogas naudojosi tiek Vidaus reikalų ministras, tiek policijos nuovados viršininkas, tiek policijos atstovas dalyvaujantis susirinkime ar pramogoje ir netgi susirinkimo pirmininkas įstatymo numatytais atvejais. Susirinkimų ir pramogų laisvės suvaržymai buvo galimi tiek baudžiamojo įstatymo numatytais atvejais, tiek Susirinkimų ir pramogų įstatymo nustatytų taisyklių nesilaikymo atvejais, tiek prisilankant pakankamai abstrakčių valstybės saugumo, viešosios tvarkos, žmogaus dorovės ir sveikatos reikalavimų.

¹¹¹ Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento aplinkraščiai. – K., 1938. – P. 312

2.1.2. 1935 m. Spaudos įstatymas

A. Daumanto teigimu, įprasta spaudos cenzūra dėl gynybinio pobūdžio yra nepakankama, todėl valstybė prieš politinę, ekonominę ir moralinę destrukciją privalo nuosekliai laikytis griežtai puolamosios taktikos.¹¹² Viena iš priemonių šiam tikslui pasiekti – tai nepalankių įstatymų keitimas naujais. Šešiolika metų spaudos veiklą reguliavęs Spaudos įstatymas 1935 m. prezidento A. Smetonos buvo panaikintas. Tų pačių metų lapkričio mėn. buvo išleistas naujasis Spaudos įstatymas¹¹³, atspindėjęs šalyje jau išsisknijusius spaudos suvaržymo principus, kurie visiškai prieštaravo tebegaliojusiai 1928 m. Konstitucijai, deklaravusiai spaudos laisvę ir įteisino valstybinę propagandą, kurios reikalingumą jokių būdu nebūtų galima pateisinti siekiu apsaugoti dorą ir valstybės tvarką.

Naujajame įstatyme spauda skirstoma į spaudinius ir laikraščius. Buvo palikta spaudinių registravimo tvarka, kuri įpareigojo registravimo knygoje pateikti išsamią informaciją apie spaudinį, jo leidėją ir spaustuvę. Skirtingai nei 1919 m. Spaudos įstatyme, buvo numatyta kitokią spaudinių pateikimo apskrities viršininkui tvarka – prieš išleidžiant spaudinį, spaustuvė turėjo du leidinio egzempliorius pateikti apskrities viršininkui su nurodymu, kiek egzempliorių planuojama spausdinti. Tačiau jau po poros metų Administracijos departamentas aplinkraščiu¹¹⁴ nurodė, kad egzempliorių skaičiaus nurodymas nesuteikia apskričių viršininkams pakankamos spaudinių platintojų priežiūros. Tad siekiant efektyvesnės kontrolės apskričių viršininkai turi reikalauti iš platintojų planuojamų išleisti leidinių sąrašą. Policijai buvo nurodyta tikrinti spaudinių platintojus, atkreipiant dėmesį į tai, ar jie platina tik tuos leidinius, kurie buvo nurodyti sąrašė.

Išleidus apskrities viršininkui pristatytą spaudinį papildomai 10 egzempliorių reikėjo pateikti valstybės įstaigoms nemokamai. Įstatymas nenumatė apskrities viršininkui pareigos išduoti leidimą ar kitoki pažymėjimą, leidžianti spaudinį išleisti, vadinasi, buvo numatyta pareikštinė tvarka. Vis dėlto, įstatymas detaliam reguliavo laiką, kada spaudos leidinys galėjo būti pradėtas platinti. Iš spaustuvės leidinys turėjo būti išleistas 6 straipsnyje numatytais terminais: „spaudinys ligi vieno lanko didumo – dviem valandom, ligi keturių lankų – 24 valandom, didesnis – 72 valandom, o laikraštis einas ne rečiau kaip kartą savaitėje – valandai suėjus po spaudinio pristatymo apskrities viršininkui“¹¹⁵, o apskrities viršininkui leidus ir anksčiau.

Spaudos įstatymas išplėtė tiek apskrities viršininko, tiek Vidaus reikalų ministro teises. Jie galėjo leidinį sustabdyti, konfiskuoti, uždrausti spausdinti ar platinti „valstybės ar tautos saugumo arba kitų valstybės ar tautos reikalų sumetimais“. Reikia prisiminti, kad tokio pobūdžio reikalavimai

¹¹² Daumantas A. Laikraštis, viešojo nuomonė, valstybė// Vairas. – 1934, Nr. 1.

¹¹³ Spaudos įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1935, Nr. 510

¹¹⁴ Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento aplinkraščiai. – K., 1938. – P. 104

¹¹⁵ Spaudos įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1935, Nr. 510

nei 1928 m. Konstitucijoje, nei 1938 m. Konstitucijoje nebuvo keliami. Vadinas, spaudinių ir laikraščių pateikimas valdžios įstaigoms dar nereikšė galimybės laisvai spausdinti ir platinti atitinkamus leidinius, nes bet kuriuo metu spaudinys ar laikraštis galėjo būti uždraustas, jo platinimas sustabdytas pasiremiant abstrakčiais saugumo lozungais nenumatant galimybės administracine tvarka už tokius sprendimus reikalauti atlyginti atsiradusią žalą.

Vidaus reikalų ministras, naudodamasis Spaudos įstatymo suteikta teise leisti taisykles, 1937 m. išleido aplinkraštį¹¹⁶, kuriame konstatavo, kad apskričių viršininkai piktnaudžiauja įstatymu ir sulaikytą spaudinį prašo konfiskuoti arba sunaikinti net nepaskyrę laiko sulaikymo priežastims pašalinti. Tad taisyklėse buvo nustatyta, kad apskrities viršininkas visų pirma turi išleisti nutarimą nurodydamas, kodėl spaudinio išleidimas iš spaustuvės sulaikomas ir nurodyti terminą, per kurį leidžiama pašalinti nutarime išvardintas priežastis. Nutarimo nuorašas turėjo būti įteikiamas spaustuvės vedėjui ar jos vadovui. Jeigu per nurodyta terminą priežastys nebuvo pašalinamos, sulaikytas spaudinys ir su juo susijusi dokumentacija turėjo būti pateikiama Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamentui. Vis dėlto, taisyklės nebuvo išsamios ir nenumatė termino, per kurį apskrities viršininkas turėjo įteikti nutarimą spaustuvės vedėjui ar vadovui, bei nenustatė, kas ir kokią galutinį sprendimą priima dėl spaudinio, kurio neišleidimo priežastys nebuvo pašalintos.

Kitas svarbus nuolatinės kontrolės mechanizmas, o kartu ir tiesioginio kišimosi į spaudinio turinį, įrankis buvo spaudinių kalbos priežiūra. Įstatymo 14 straipsnis įpareigojo rašant leidinį, knygą, straipsnį ar kitą spaudinį lietuvių kalba, vartoti tik gryną ir taisyklingą lietuvių kalbą. Vidaus reikalų ministras, gavęs iš Švietimo ministro, kuris prižiūrėjo kalbos grynumą ir taisyklingumą, pranešimą apie neatitikimą įstatymo 14 straipsniui turėjo teisę pareikšti leidėjui ir redaktoriui įspėjimą, po įspėjimo nevykdymo 3 mėnesiams sustabdyti laikraščio leidimą ar net jį uždaryti bei konfiskuoti atitinkamą spaudinį.

Jeigu spaudiniams buvo numatyta pareikštinė tvarka, tai laikraščiams buvo taikoma leidimų gavimų tvarka. Šalyje nei vienas laikraštis negalėjo veikti be Vidaus reikalų ministro leidimo. Išduotas leidimas netekdavo galios dviem atvejais, t.y. jeigu per 4 mėnesius nuo leidimo išdavimo laikraštis nebuvo išleistas ir, jeigu veiklą sustabdęs laikraštis per pusę metų nebuvo toliau leidžiamas. Tad leidimo neturėjimas reiškė draudimą leisti legalius periodinius leidinius. Vadinas, buvo nustatyti formalūs reikalavimai, kurių nesilaikymas reiškė periodinės spaudos veiklos uždarymą.

Išduotame leidime buvo nurodomas laikraščio leidėjas, pavadinimas, kalba, turinio sritis, leidimo vieta ir dažnumas. Valdžios kontrolė ir šiuo atveju pasireiškia ne tik leidimų ir Vidaus reikalų ministro sutikimo gavimu bet kuriai leidime paminėtai pozicijai į

¹¹⁶ Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento aplinkraščiai. – K., 1938. – P. 105

pavyzdžiui, norint pakeisti laikraščio dažnumą ar pavadinimą, reikėjo visų pirma gauti ministro sutikimą, nes neatitikimas leidimui reiškė tokio leidimo negaliojimą. Kartu Vidaus reikalų ministro sutikimo nedavimas suteikė jam teisę sustabdyti laikraščio leidimą, jeigu leidime nurodyti duomenys vis dėl to yra pakeičiami.

Įstatymas įpareigojo kiekvieną laikraštį turėti redaktorių. Spaudos įstatymas numatė, kad laikraščio leidėju gali būti tik Lietuvos pilietis, gyvenantis Lietuvoje ir mokantys lietuvių kalbą (kalbos mokėjimas galėjo būti patikrintas). Laikraščio redaktoriumi galėjo būti ne jaunesnis kaip 24 m. Lietuvos pilietis, turintis aukštąjį išsilavinimą, o redaktoriumi ir leidėju negalėjo būti asmuo, kuriam teismo keliu arba Ypatingų valstybės apsaugos įstatytų pagrindu buvo atimtos teisės, arba jis buvo kaltinamas dėl nusikaltimo, už kurį gresia bausmė, susijusi su teisių atėmimu. Kaip matyti, įtariamojo statusas, dar nepriėmus teismo apkaltinamojo sprendimo, suteikė valdžios organams teisę varžyti to asmens teisę laisvai pasirinkti darbą.

Laikraštis neturėjo galimybės laisvai pasirinkti redaktorių. Be reikalavimų redaktoriaus amžiui, pilietybei, teisinei padėčiai ir išsilavinimui buvo keliamas reikalavimas bent prieš 3 dienas nuo redaktoriaus darbo dienos informuoti Vidaus reikalų ministrą apie redaktoriaus pasirinkimą. Šiuo atveju Vidaus reikalų ministro galios taip pat buvo neribotos. Jis galėjo nušalinti pasirinktą redaktorių jam nepradėjus darbo arba pareikalauti atstatydinti jau dirbantį redaktorių keliais atvejais: arba „valstybės ar tautos saugumo sumetimais“, arba nepaskelbus Ministro pirmininko ar jo pavesto asmens išdėstytas šalies „reikšmingas naujienas“, o kad ir išspausdinus, tačiau ne pagal visus nurodytus reikalavimus, arba Ministrui pirmininkui ar jo pavestam asmeniui pareikalavimus neskelbti draudžiamas žinias, jos yra paskelbiamos laikraštyje. Vidaus reikalų ministro nurodymo nevykdymas suteikė jam teisę sustabdyti laikraščio leidimą. Reikalavimų neįvykdžius per 6 mėn. nuo sustabdymo dienos, Vidaus reikalų ministras galėjo laikraštį visiškai uždaryti. Taip buvo prižiūrima ir kontroliuojama ne tik spaudos veikla, bet ir laikraščio atsakingi asmenys.

Visiškai naują kelią iš demokratinės valstybės į autoritarinę perėjusi Lietuvos valdžia bandė sukurti teisingos veiklos regimybę. Šiai kryptiai plėtoti buvo pasitelkiama spauda. Teisinę galią įsikišti į laikraščių leidybą valstybės organai įgijo po Spaudos įstatymo paskelbimo. Įstatymas nustatė ne tik neapibrėžtą kontrolę ir suvaržymus, bet ir suteikė galimybę valdžios atstovams tiesiogiai nurodyti, kuriuos straipsnius galima spausdinti, kurių negalima ir, kuriuos privalo spausdinti valdžios pavedimu.

Spaudos įstatymo 32 straipsnis numatė, kad Ministras pirmininkas arba jo įgaliotas asmuo gali „paraginti“ laikraščio leidėją ir redaktorių pagarsinti ar plačiau nušviesti laikraštyje tam tikrus valstybės ar visuomenės gyvenimo reiškinius, vyriausybės darbus ir kita, kas reikalin valdymui, krašto apsaugai, krašto santykiams su užsieniais arba lietuvių tautinio jausm

dvasios stiprinimui bei ugdymui¹¹⁷. Vadinasi, propagandai skleisti valdžia galėjo pasitelkti tiek savus laikraščius, tiek opozicinę spaudą nurodant nušviesti valstybės reikalus ir jos pasiekimus bei naudą piliečiams.

Nepasitenkinant teise tiesiogiai kištis į spaudos veiklą ir baiminantis, kad privalomos skelbti žinutės, straipsniai neatsidurtų laikraščio paskutiniame lape mažiausiomis raidėmis parašyti, įstatymas suteikė Ministrui pirmininkui ar jo įgaliotam asmeniui teisę nurodyti, kada, kurioje laikraščio vietoje ir, kokio dydžio raidėmis norima informacija turėjo būti išspausdinta.

Ketvirtąją Spaudos įstatymo dalį sudaro užsienyje spausdintų leidinių reglamentavimas. 1919 m. Spaudos įstatymas¹¹⁸ suteikė Vidaus reikalų ministrui teisę uždrausti įvežti iš užsienio ir platinti Lietuvoje spaudinius, priešingus nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimui. 1935 m. įstatymas nustatė naują tvarką. Vidaus reikalų ministras galėjo uždrausti įvežti, platinti, su laikyti ar konfiskuoti iš užsienio įvežamus leidinius be jokių išlygų. Vadinasi, naujasis Spaudos įstatymas suteikė ministrui teisę savarankiškai spręsti, kurie leidiniai tinkami Lietuvos gyventojams skaityti ir, kurie netinkami, nes įstatymas nenumatė jokių aplinkybių, kurioms remiantis atitinkamos sankcijos galėtų būti taikomos.

1919 m. Spaudos įstatymas administracijos organams suteikė teisę iškelti baudžiamąją bylą dėl spaudos nusikaltimų ir kartu sustabdyti leidinio platinimą, o galutinį leidinio likimą ir atsakingų asmenų kaltumo klausimą spręsti buvo paskyręs teismui. 1935 m. įstatymas leidinio likimą ir atsakingų asmenų kaltumo klausimą pavedė spręsti apskrities viršininkams nenumatant jų priimtų sprendimų apskundimo galimybes.

Taigi, nuo 1935 m. buvo įstatymiškai suvaržyta spaudos laisvė. Priimtas Spaudos įstatymas prieštaravo net 1928 m. A. Smetonos paskelbtai Konstitucijai. Paskelbtas naujasis Spaudos įstatymas numatė abstraktesnius ir platesnius kriterijus, kuriais remiantis valdžios organai galėjo laisvai manipuliuoti ir tokiu būdu formuoti piliečių savimonę, siekiant stiprinti valdžios galias ir silpninti jai prieštaraujančią opoziciją. Tai daryti nebuvo būtinybės nei Lietuvos valstybės saugumo, nes doros ar tvarkos tikslais. Cenzūravimas tapo įrankiu, neleidžiančiu praleisti į spaudą žinių apie prieštarigus valdžios asmenų veiksmus ir neleidžiančiu kritikuoti esamos valdžios.

¹¹⁷ Spaudos įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1935, Nr. 510

¹¹⁸ Spaudos įstatymas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1919, Nr. 17

2.1.3. 1936 m. Draugijų įstatymas ir jo pakeitimai

1928 m. į valdžią atėję tautininkai kūrė šalyje vienpartinę sistemą neleidami kitoms partijoms siekti valdžios. Pagrindą įteisinti šį siekį pavyko įgyvendinti 1936 m. paskelbus Draugijų įstatymą¹¹⁹ ir panaikinus iki tol galiojusį 1919 m. Įstatymą apie draugijas.

1919 m. įstatymas nustatė galimybę įsteigti draugiją esant bent 5 steigėjams nekeldamas jiems jokių papildomų reikalavimų. Naujasis įstatymas išplėtė steigėjų, o vėliau ir draugijos nuolatinių narių, skaičių iki 12 ir nurodė, kad steigėju gali būti tik Lietuvos pilietis, turintis ne mažiau kaip 24 m. ir mokantis lietuvių kalbą žodžiu ir raštu. Tokie pat reikalavimai buvo taikomi draugijos vadovybės nariams, jų pavaduotojams, ir net draugijos globėjams, auklėtojams, garbės teisėjams, garbės nariams. Draugijos nariu negalėjo būti jaunesnis nei 18 m. pilietis, o balso teisė draugijoje buvo įgyjama nuo 21 m. amžiaus. Visiems draugijos nariams buvo taikomas įstatymo 34 straipsnis, nurodantis, kad draugijos nariu negali būti asmuo, kuriam teismas apribojo teises arba jis yra kaltinamas nusikalstamos veikos padarymu, už kurią gresia bausmė susijusi su teisių atėmimu, arba teisės yra atimtos vadovaujantis Ypatingaisiais valstybės apsaugos įstatais.

Tiesiogiai įsikišant į draugijose aptariamus klausimus, Draugijų įstatymas nustatė, kad draugija negali svarstyti draugijos nario tarnybinių veiksmų, padarytų valstybinėje tarnyboje ir teisti jo dėl tokių veiksmų. Vadinasi, draugijos narys, dirbantis valstybės tarnyboje ir ten dirbant nusizengęs draugijos politikai, tikslams ir siekiams, negalėjo būti nei vertinamas, nei koku nors būdu dėl to iš draugijos pašalinamas, nes įstatymas tai draudė.

Draugijų įstatymas numatė dviejų tipų draugijas, kurių veiklą reglamentavo šis įstatymas, tačiau priežiūrą vykdė ir leidimus išdavinėjo ne Vidaus reikalų ministras – tai karių ir moksleivių draugijos. Tikrosios tarnybos kariai galėjo būti draugijos nariais tik savo vadovybės leidimu ir jos nustatytais sąlygomis, o karių draugijų steigimo ir uždarymo tvarką ir veikimo taisykles nustatė, tvirtino įstatus ir priežiūrą vykdė Krašto apsaugos ministras. Mokyklų moksleiviai, išskyrus aukštųjų mokyklų moksleivius, negalėjo priklausyti draugijoms. Jie galėjo steigti moksleivių kuopas, kurių veiklą prižiūrėjo ministras, kurio žinioje buvo mokykla.

Draugijų įstatymas taip pat nustatė draugijų tipus, kurioms įstatymo nuostatos buvo visiškai netaikomos – tai valstybės pripažintų tikybių dvasiniams ordinams, kongregacijoms bei brolijoms ir kitoms tų tikybių dvasinėms draugijoms, kurių tikslas buvo dalyvauti tikybinėse apeigose ir maldose ir kitoms draugijoms, veikiančioms kitais įstatymais. Taip pat Šaulių rinkinių ir būrių klubams¹²⁰, nes jie veikė pagal Šaulių sąjungos įstatymą¹²¹.

¹¹⁹ Draugijų įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1936, Nr. 522

¹²⁰ Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento aplinkraščiai. – K., 1938. – P. 110

¹²¹ Šaulių sąjungos įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1935, Nr. 490

Priešingai nei 1919 m. įstatymas suteikęs draugijų ir sąjungų kontrolės ir priežiūros teises apskričių viršininkams ir jų sudarytoms komisijoms, naujasis įstatymas neribotas draugijų ir sąjungų kontrolės teises suteikė Vidaus reikalų ministrui.

Visų pirma, Vidaus reikalų ministras įgijo teisę išdavinėti draugijoms leidimus, tiesiogiai liečiančius draugijų veiklos įgyvendinimą. 1936 m. Draugijų įstatymas, kaip ir ankstesnis, įpareigojo draugijas veikti tik draugijos įstatų ribose. O įstatuose turėjo būti apibrėžta visa, kas apima draugijos santvarką ir veiklą, t.y. nuo draugijos rekvizitų, valdymo organo sudėties iki narių teisių ir pareigų bei visos vidinės tvarkos aprašymo. Įstatai turėjo būti pristatomi Vidaus reikalų ministrui leidimui gauti. Atitinkamai siekiant keisti įstatus vėl reikėjo gauti atskirą ministro sutikimą. Taigi, draugijos ar sąjungos kūrimo ar įstatų keitimo etape ministras turėjo teisę nuspręsti, ar tokio pobūdžio draugiją galima steigti arba leisti pakeitimus daryti, ar ne. Leidimo neišdavus, tokia draugija ar sąjunga negalėjo būti steigiama.

Įstatymas numatė, kad Vidaus reikalų ministerijoje turi būti užvestas draugijų registras. Išplečiant registre kaupiamos informacijos ribas, buvo nustatyta, kad registre turi būti fiksuojama ne tik informacija apie įsisteigusias draugijas ir jų įstatus, kaip anksčiau reikalavo 1919 m. Įstatymas apie draugijas, o kartu ir visi vėlesni draugijos priimti sprendimai. Registre fiksuojamos žinios apie draugijos ar padalinio steigimą, sustabdymą ir už(si)darymą, paskirtus vadovybės narius, vadovybės nario išėjimą iš vadovybės sudėties, vadovybės narių pavaduotojus. Taigi, registre buvo fiksuojama visa informacija, kurios įgyvendinimui kiekvieną kartą reikėjo atskiro Vidaus reikalų ministro leidimo. Vadinasi, ministras buvo tiesiogiai įsitraukęs į draugijų veiklą ir turėjo lemiamą sprendimo balsą. Kadangi tie sprendimai buvo konkrečiai susiję su draugijų veikla ministras turėjo neribojamas galias pakreipti draugijos veiklą jam pageidaujama linkme, kad nebūtų „veikiama kenksminga valstybei kryptimi“, kaip to reikalavo 1938 m. Konstitucija¹²².

Dvi ar daugiau draugijų galėjo steigti draugijų sąjungą, kurios įsteigimui taip pat reikėjo Vidaus reikalų ministro leidimo, kadangi sąjungai buvo keliami tokie pat įstatymo reikalavimai, kaip ir draugijoms. Pagal įstatymo nustatytą tvarką galėjo veikti ir ne Lietuvos piliečių draugijos, tačiau joms buvo papildomai keliami trys apribojimai: ne Lietuvos piliečiai negalėjo priklausyti šioms draugijoms, jos negalėjo jungtis į sąjungas ir neturėjo teisės dirbti bet kokio politinio darbo. Taigi, nuo pareikštinės tvarkos, įtvirtintos 1919 m. Įstatyme apie draugijas, buvo pereita prie leidimų gavimo tvarkos, kuomet draugijos buvo tiesiogiai priklausomos nuo ministro išduodamų leidimų.

Įstatyme buvo nustatyta, kad draugija gali pradėti veikti ar įgyvendinti priimtus sprendimus pagal išduotą leidimą tik tuomet, kai ši informacija įrašoma į registrą, tačiau įstatyr termino, per kurį turi būti padaromas įrašas registre. Taigi, galima daryti išvadą,

¹²² Lietuvos Konstitucija// Vyriausybės žinios – 1938, Nr. 608

gavimas dar nesuteikė teisės veikti, tačiau tai suteikė valdžios atstovams galimybę piktnaudžiauti jiems suteiktomis teisėmis ir neribotą laiką neregistruoti atitinkamos informacijos registre. Juolab, kad įstatymas taip pat nenustatė termino, per kurį Vidaus reikalų ministras turėjo priimti sprendimą dėl leidimo išdavimo arba neišdavimo.

Uždarytos ar užsidariusios draugijos turtas buvo paskiriamas tam, kas nurodyta draugijos įstatuose. Jeigu draugijos turtas jos įstatais skiriamas kitai draugijai ar draugijų sąjungai, tai pastarosios turėjo gauti Vidaus reikalų ministro sutikimą nekilnojamam turtui priimti.¹²³

Įstatymo 67 straipsnis nustatė tvarką iki šio įstatymo paskelbimo veikusioms draugijoms registruoti. Straipsnis skelbė, kad draugijos turi pertvarkyti savo įstatus pagal naujojo Draugijos įstatymo reikalavimus ir, kaip ir visos registruojamos draugijos, pateikti pertvarkytus įstatus Vidaus reikalų ministrui iki 1936 m. balandžio 1 d. Įstatų nepristačiusi draugija, o jeigu ir pristatė, tai iki tų pačių metų liepos 1 d. negavusi ministro leidimo veikti, turėjo būti uždaryta. Ši įstatymo nuostata kelis kartus 1936 m.¹²⁴ ir vieną kartą 1937 m. buvo keičiame partėjant nurodytus laikotarpius.

1937 m. kovo mėn. ketvirtasis Seimas nagrinėjo J. Laukaičio siūlomą Draugijų įstatymo pakeitimo projektą. J. Laukaičio teigimu, iš dabartinio įstatymo „dvelkia tendencija geležinėmis replėmis suimti visas draugijas, varžyti ir slopinti jų veikimą“¹²⁵. Pateiktame projekte buvo siūlomi daugelio įstatymo straipsnių pakeitimai. Pagrindinė projekto esmė – suteikti teisę jauniems asmenis dalyvauti draugijose, apsaugoti piliečius nuo neteisėto administracijos veikimo numatant apeliacinę administracijos veiksmų apskundimo tvarką, atsakyti leidimų gavimo tvarkos, draugijoms numatoma atsakomybė tik už veikas numatytas baudžiamuosiuose įstatymuose. Ginti veikiančio Draugijų įstatymo ėmėsi tautininkas J. Čaplikas. Jo teigimu, siūlomas įstatymo pakeitimo projektas yra nerimtas, o siūlomi pakeitimas tik įves šalyje didelę painiavą. J. Čaplikas oponavo, kad panaikinus leidimų gavimo tvarką, draugijos galės nekontroliuojamai veikti, o valdybos nariais galės būti nusikaltėliai ir kiti teismo keliu bausti asmenys, sumažinus draugijos narių amžiaus cenzą į draugijas įstos jaunuoliai nebaigę karinės prievolės, vadinasi pilnai nesubrendę piliečiai.¹²⁶ Jam pritarė tautininkas M. Kviklys teigdamas, kad nustačius pareiškimų pateikimo, o ne leidimų gavimo tvarką šaliai kils didelis pavojus, nes joje paplis antivalstybinės draugijos, o apeliacinė tvarka visiškai nėra reikalingai, nes tai būtų bereikalingas Vyriausiojo tribunolo užvertimas nereikalingais darbais, o kol tęsis bylinėjimasis, tokios draugijos padarys daug žalos valstybei.¹²⁷ Po ilgų diskusijų siūlomas įstatymo projektas buvo atmestas tautininkų partijos balsais. Taigi, paskutinė Draugijų

¹²³ Taisyklės draugijų įstatymui vykdyti// Vyriausybės žinios. – 1936, Nr. 553

¹²⁴ Draugijų įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1936, Nr. 527, Draugijų įstatymo pakeitima žinios. – 1936, Nr. 541 ir Draugijų įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1936, Nr. 557

¹²⁵ Seimo stenogramos. Antroji paprastoji sesija. 1937 m. kovo 19 d., 33 pos. – P. 59

¹²⁶ Ten pat. – P. 60 - 64

¹²⁷ Ten pat. – P. 66 – 67

įstatymo 67 straipsnio redakcija paskelbta 1937 m. liepos 31 d. Galutinis įstatymo pakeitimas¹²⁸ pakeitė tik minėto straipsnio antrąją dalį, kuri nustatė galutinį leidimų draugijai steigti gavimo terminą – 1938 m. sausio 1 d.

Vadinasi, Draugijos tapo tiesiogiai pavaldžios Vidaus reikalų ministrų valiai, kurio teisės buvo įstatymo išplėstos, nenumatant galimybės apskusti jo priimtų sprendimų, kadangi įstatyme nebuvo numatyta galimybė paduoti apeliacinį skundą. Seimo opozicinių partijų pastangos pakeisti esamą įstatymą buvo bevaisės. Neturint Seime daugumos sunkiai buvo galima pasiekti bent kokių apčiuopiamų lengvatų. Praėjus vos keletui dienų po naujo Draugijų įstatymo paskelbimo vidaus reikalų ministras paskelbė apie politinių partijų, išskyrus Tautininkų sąjungos, veiklos suspendavimą.¹²⁹ Visuomenei šis Vyriausybės žingsnis paaiškintas pastangomis likviduoti tautai žalingą susiskaldymą.¹³⁰

Antra, Vidaus reikalų ministras, naudodamasis lemiamo sprendimo priėmimo galia, turėjo teisę nušalinti draugijos ar jos padalinio vadovybę arba atskirus vadovybių narius ar jų pavaduotojus. Po ministro nušalinimo, tokiems asmenims net buvo numatyta sankcija – trejus metus jie negalėjo būti draugijos ar jos padalinio vadovybės nariu. Vis dėlto, jie galėjo dalyvauti draugijos veikloje tik kaip eiliniai jos nariai. Ministras galėjo ne tik nušalinti minėtus asmenis, bet ir pakeisti jo manymu netinkamą vadovybės narį arba kitu tos pačios draugijos nariu, arba ministro paskirtu tvarkytoju. Taip įstatymas išplėtė Vidaus reikalų ministro teises priskirdamas jam galią spręsti visais svarbiais draugijų klausimais ir kontroliuoti jų vidaus veiklą per asmenis, paskirtus draugijai valdyti.

Trečia, Vidaus reikalų ministras turėjo laisvą prieigą prie visų draugijai reikšmingų dokumentų, tarp jų ir turtinės paslapties turinčių dokumentų. Draugijų registrai draugijos turėjo pateikti susirinkimų, posėdžių, nutarimų ir įsakymų protokolus, pajamų išlaidų sąmatas, turto knygas arba jų ištraukas ar nuorašus. Šią informaciją pareikalavus galėjo gauti ir apskrities viršininkas.

Ketvirta, kaip ir Spaudos įstatymas, taip ir Draugijų įstatymas numatė Vidaus reikalų ministrui teisę pakeisti arba panaikinti apskrities viršininko priimtus sprendimus.

Penkta, Vidaus reikalų ministras turėjo teisę savarankiškai priimti sprendimą dėl draugijos veiklos sustabdymo, uždarymo ir likvidavimo. Įsteigus draugiją, jos vadovybė turėjo būti sudaryta per 6 mėn. nuo įregistravimo dienos, o draugijos padalinio – per 3 mėnesius. Vadovybės nesudarius, apskrities viršininkas galėjo draugiją arba įsteigtą padalinį uždaryti. Akivaizdu, kad šią įstatymo nuostatą buvo galima lengvai pritaikyti siekiant uždaryti valdžiai neįtikusiais draugijas.

¹²⁸ Draugijų įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1937, Nr. 583

¹²⁹ Maksimaitis M. Žmogaus teisių doktrinos raida tarpukario Lietuvoje// Teisės reforma Lietuvoje ir Europos žmogaus teisių konvencija. – V., 1999. – P. 102 – 103

¹³⁰ Tautos vienybės keliais// Lietuvos aidas. – 1936, Nr. 61

Kadangi Vidaus reikalų ministras turėjo teisę nušalinti visą draugijos vadovybę arba atskirus jos narius, tai naują vadovybę ar naują jos narį buvo galima netvirtinti tiek laiko, kiek reikėjo nurodytam 6 mėn. terminui sueiti. Atitinkamai ministras galėjo vietoj nušalintos vadovybės paskirti savo tvarkytoją, kuris galėjo neskubėti skelbti vadovybės rinkimų. Taip įstatyme atsirado spragos, leidžiančios valdžios atstovams veikti draugijas, varžytų jų veikimo laisvę tiek iš išorės, tiek iš vidaus.

Įstatymas numatė, kad ministras galėjo sustabdyti draugijos ar jos padalinio veikimą iki pusės metų ir uždaryti draugiją ar jos padalinį. Vadinas, sustabdymas maksimaliam leistinam laikotarpiui automatiškai reiškė draugijos uždarymą. Atitinkamų leidimų negavimas taip pat suteikė ministru ar apskrities viršininkui teisę draugijos veiklą sustabdyti arba ją uždaryti.

Vadovaujantis 1928 m. Konstitucija draugijos ir sąjungos galėjo laisvai veikti, jeigu jų tikslai ir naudojamos priemonės neprieštarauja baudžiamiesiems įstatymams. Atlikta turimų dokumentų analizė parodo, kad Draugijų įstatymas numatė žymiai platesnes draugijų ir sąjungų laisvės suvaržymo galimybes, kur baudžiamieji įstatymai sudarė tik dalį numatytų draudžiamų veikų.

1938 m. Konstitucijoje deklaruota, kad įgyvendinant šias laisves neturi būti veikiamą valstybei kenksminga kryptimi. Kadangi apibrėžimas „kenksminga valstybei kryptimi“ gali būti labai plačiai traktuojamas, manau, kad ši pozicija taip pat apima 1936 m. Draugijų įstatymą. Todėl „kenksminga valstybei kryptis“ gali apimti ir valstybės valdžios atstovų, vidaus reikalų ministro ir apskričių viršininkų, įstatymiškai įtvirtintų ir įstatymiškai teisėtų reikalavimų nevykdymą.

Vis dėlto, net 1938 m. Konstitucija neapėmė visų laisvių suvaržymo sričių palyginus su Draugijų įstatymu. Vadovaujantis įstatymo 48 straipsniu, ministras galėjo sustabdyti ar uždaryti draugiją ar jos padalinį remiantis „valstybės ar tautos saugumo arba kitų valstybės ar tautos reikalų sumetimais“. Vadinas, įstatymas įteisino draugijų ir sąjungų laisvės suvaržymus, remiantis ir kitais sumetimais „valstybės ar tautos reikalui“, kurie galėjo būti visiškai nesusiję nei su baudžiamąja veika, nei su kenksminga šalies saugumui veika, o tik su tais reikalais, kurie ministru atrodė reikšmingi siekiant draugiją uždaryti ar sustabdyti jos veiklą.

2.2. SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ IR SPAUDOS LAISVIŲ SUVARŽYMAI 1938 M. KONSTITUCIJOJE

Nepriklausomoje Lietuvos valstybėje paskelbus naujus Susirinkimų ir pramogų, Spaudos, Draugijų ir daugelį kitų įstatymų po mažu šalyje buvo įtvirtinamos autoritarinės nuostatos. Nauji įstatymai jau nebeatitiko 1928 m. Konstitucijoje deklaruojamų piliečių laisvių ir teisių, todėl tautininkams reikėjo priartinti Konstituciją prie sukurtos valstybės valdymo tvarkos.

Nors naujos Konstitucijos projektas buvo pradėtas rengti 1936 m., Seimui jis buvo pristatytas tik 1938 m. sausį. Vyriausybės siūlomas Konstitucijos projektas buvo sudarytas iš 20 dalių, tarp kurių piliečių teisės ir pareigos buvo numatytos trečiajame skyriuje.¹³¹ Ministro pirmininko pavaduotojas, Susisiekimo ministras J. Stanišauskis pristatydamas trečiąją jos dalį praktiškai nekommentavo spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų laisvės nuostatų. Pristatydamas piliečių teises ir laisves jis nurodė, kad skyriuje kalbama apie piliečių laisvę, o piliečių laisvių katalogą sudaro asmens neliečiamybė, tikėjimo ir sąžinės laisvė, kilnojimosi laisvė, spaudos, draugijų ir susirinkimų laisvė, piliečių susižinojimo paslaptis, buto neliečiamybė, tačiau jos tam tikrais atvejais įstatymais gali būti suvaržomos.¹³²

Vasario 11 d. įvykusio posėdžio metu tautininkas A. Merkys pateikė savo pastabas dėl Vyriausybės siūlomo Konstitucijos projekto. Jo teigimu, iš pateiktos 25 straipsnio redakcijos nematyti, ar yra spaudos, susirinkimų ir draugijų laisvė ar ji nėra palikta, bei pasiūlyta šias laisves sujungti į bendrą apibrėžimą – visuomeninio veikimo laisvę. Po Seimo pritarimo šiam pasiūlymui buvo priimta visas Konstitucijos projektas.

Nauja Lietuvos Konstitucija¹³³ Seime be debatų buvo priimta 1938 m. vasario 11 d., o paskelbta gegužės 12 d. Prof. K. Račkausko įsitikinimu, vienas iš svarbiausių šios Konstitucijos tikslų buvo iškelti valstybės valdžios autoritetą, todėl buvo „stengiamasi valstybės santvarkoje autoritetą paremti tvirtais pagrindais, patikint aukščiausio autoriteto vykdymą vienam asmeniui – prezidentui ir įpareigojant piliečius, kad būtų ištikimi tai valstybei ir jai padėtų“¹³⁴. Prof. M. Maksimaitis, nagrinėdamas Lietuvos valstybės konstitucijų istoriją, priėjo prie išvados, kad bene ryškiausios 1938 metų Lietuvos Konstitucijos nuostatos, leidžiančios įžiūrėti joje valstybės viešpatavimo apraiškas – tai nuostatos, apibūdinančios valstybės ir piliečių santykius.¹³⁵

Su profesoriaus teiginiu galima sutikti, kadangi 1922 m. ir ankstesnėse konstitucijoje buvo akcentuojamos piliečių teisės ir laisvės, o naujoje Konstitucijoje – piliečių pareigos. Visas 3 Konstitucijos skyrius (16 – 26 straipsniai) buvo skirtas piliečių teisėms ir pareigoms reguliuoti.

¹³¹ Seimo stenogramos. Antroji nepaprastoji sesija. 1938 m. sausio 31 d., 66/6 pos. – P. 9

¹³² Ten pat. – P. 10

¹³³ Lietuvos Konstitucija// Vyriausybės žinios. – 1938, Nr. 608

¹³⁴ Račkauskas K. Lietuvos konstitucinės teisės klausimais. – NY., 1967. – P. 98

¹³⁵ Maksimaitis M. Lietuvos valstybės konstitucijų istorija. – V., 2005. – P. 254

Piliečio pareigos buvo glaudžiai siejamos su valstybe, o pilietis galėjo naudotis jam suteiktomis laisvėmis tik nepažeisdamas kito asmens teisių ir visuomet atsimindamas savo pareigas valstybei bei būdamas jai ištikimas (17 straipsnis). Šio straipsnio išdėstymą skyriaus pradžioje prof. M. Maksimaitis vertino, kaip atitinkamą įpareigojimą, liečiantį visas likusias šio skyriaus nuostatas. O tai reiškė, kad piliečiai buvo įpareigoti derinti savo teises su valstybės tikslais ir tiems tikslams paklusti.¹³⁶

Naujoje Konstitucijoje smarkiai siaurinamas piliečių teisių ir laisvių katalogas, o spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų laisvės apjungtos ir pavadintos „visuomeninio veikimo laisve“. Taigi, Konstitucijos 25 straipsnis deklaravo, kad „valstybė saugo piliečių visuomeninio veikimo laisvę, ypač spaudoje, draugijose ir susirinkimuose, išžiūrėdama, kad jis nebūtų veikiamas kenksminga Valstybei kryptimi“¹³⁷. Kadangi sąvoka „kenksminga Valstybei kryptimi“ yra neapibrėžta, galima manyti, kad kenksmingumas pasireiškia 17 straipsnio nevykdymu.

Prof. K. Račkauskas, aptardamas piliečių teises 1938 m. Konstitucijoje, teigė, kad kiekvienai organizacijai yra reikalinga drausmė, o toks reikalavimas drausmės, susivaržymo ir pareigų pildymo yra plačiai atvaizduotas naujoje Konstitucijoje.¹³⁸ Nagrinėdamas Konstitucijos 25 straipsnį, jis iškėlė klausimą, o kaip gi valstybė saugo visuomeninio veikimo laisvę? Prižiūrėdama, kad nebūtų veikiamas valstybei kenksminga kryptimi, tačiau ką toks įpareigojimas reiškia? Prof. K. Račkausko manymu, vyriausybės organai, pasiremdami šiuo apribojimu visuomet galėjo suvaržyti piliečių visuomeninio veikimo laisvę. Tokie bendri apibūdinimai ir įpareigojimai suteikė valdantiesiems laisvę savivaliauti ir griauti teisinės valstybės idėją.¹³⁹

Taigi, 1938 m. Konstitucija išaukštino valstybę ir paminė piliečių prigimtines laisves. Buvo numatyta, kad tokia valstybė gali suvaržyti savo piliečių laisvę steigti draugijas, rengti susirinkimus ir pramogas, leisti nepriklausomą spaudą. O juk laisvas individo veikimas yra darnios visuomenės pagrindas, kuris Konstitucijoje buvo pamintas.

¹³⁶ Maksimaitis M. Lietuvos valstybės konstitucijų istorija. – V., 2005. – P. 254

¹³⁷ Lietuvos Konstitucija// Vyriausybės žinios. – 1938, Nr. 608

¹³⁸ Račkauskas K. Lietuvos konstitucinės teisės klausimais. – NY., 1967. – P. 73

¹³⁹ Ten pat. – P. 74 – 75

3. NEPAFRASO METO ĮSTATYMŲ POVEIKIS SUSIRINKIMŲ, PRAMOGŲ, DRAUGIJŲ IR SPAUDOS LAISVIŲ ĮGYVENDINIMUI

Tiesioginį teisinį reguliavimą nepaprastos padėties metu nustatė visos Lietuvos tarpukario konstitucijos.

Jau 1918 m. Lietuvos valstybės laikinosios Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose¹⁴⁰ buvo nustatyta galimybė suvaržyti piliečių teises ir laisves karo metu, taip pat valstybei gresiančiam sukilimui ar riaušėms numalšinti. Pamatiniuose dėsniuose buvo numatyta, kad šalyje įvedus nepaprastą padėtį įsigalioja ypatingi įstatai, kuriais laikinai suvaržomos piliečių laisvės garantijos. Kadangi Lietuvos valstybei iš visų pusių grėsė karo pavojus, jau 1919 m. kovo 5 d. buvo pasinaudota šia nuostata ir šalyje paskelbta nepaprastoji padėtis.

1920 m. Laikinosios Lietuvos valstybės Konstitucijos¹⁴¹ 16 straipsnio pirmoji pastaba skelbė, kad karo metu, taip pat valstybei grėsiančiam pavojui pašalinti, įstatymo keliu konstitucinės garantijos yra stabdomos, o antroji pastaba nurodė, kaip pirmoji pastaba gali būti įgyvendinta. Vadinasi, Laikinojoje Konstitucijoje, kaip ir Pamatiniuose dėsniuose, buvo numatyta galimybė sustabdyti piliečių teises ir laisves. Konstitucija įpareigojo tik Steigiamąjį seimą spręsti dėl konstitucinių teisių sustabdymo. Netgi tuo atveju, kai nepaprastą padėtį galėdavo skelbti vykdomoji valdžia, Konstitucija Seimui suteikė lemiamo sprendimo priėmimo teisę.

1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijos¹⁴² 32 straipsnis skelbė, kad kilus karui, ginkluotam sukilimui ar kitokiems pavojingiems neramumams valstybėje, Ministrų kabinetui pasiūlius, Respublikos prezidentas gali įvesti nepaprastą padėtį ir tuoju pat pranešti apie tai Seimui, kuris turėjo arba patvirtina tokį prezidento žingsnį, arba atmesti. Nepaprastos padėties įvedimas buvo tiesiogiai siejamas su Konstitucijos garantuojamų piliečių teisių ir laisvių laikinu sustabdymu. Tame pačiame straipsnyje pateikiamos nuorodos į Konstitucijos straipsnius, nurodančius, kurios piliečių teisės ir laisvės nepaprastos padėties įvedimo metu yra laikinai sustabdomos – tai 11 straipsnis (asmens neliečiamumo sustabdymas), 12 straipsnis (buto neliečiamumo sustabdymas), 14 straipsnis (korespondencijos ir susižinojimo paštu, telefonu, telegrafu paslapties sustabdymas), 15 straipsnis (žodžio ir spaudos laisvės sustabdymas), 16 straipsnis (susirinkimų laisvės sustabdymas) ir 17 straipsnis (draugijų ir sąjungų laisvės sustabdymas).

1928 m. Konstitucija¹⁴³ praktiškai atkartojė 1922 m. Konstitucijos 34 straipsnį, tačiau nepaprastos padėties įvedimo, o svarbiausia, piliečių konstitucinių teisių sustabdymo, sprendimo

¹⁴⁰ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai// Laikinosios vyriausybės žinios. –

¹⁴¹ Laikinoji Lietuvos valstybės konstitucija// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1920, Nr. 37

¹⁴² Lietuvos valstybės Konstitucija// Vyriausybės žinios. – 1922, Nr. 100

¹⁴³ Lietuvos valstybės Konstitucija// Vyriausybės žinios. – 1928, Nr. 275

priėmimas klausimà perleido į šalies prezidento rankas, nereikalaujant Seimo ratifikacijos. Jis ėgijo teisę skelbti nepaprastàjà padėtį, o kartu ėgijo galimybę laikinai sustabdyti konstitucines piliečių garantijas.

1938 m. Lietuvos Konstitucijoje¹⁴⁴ reglamentuojant nepaprastos padėties taikymà, buvo pabrėžiama, kad šios padėties paskelbimas yra susijęs ne su tam tikrų, o su visų konstitucinių teisių ir laisvių, išskyrus sąžinės laisvę, nurodytų piliečių teisių skyriuje sustabdymu. Nepaprastoji padėtis galėjo būti skelbiama esant viešosios tvarkos arba valstybės saugumo pavojui, o padėties paskelbimo ir atšaukimo sprendimo priėmimo teisė liko prezidento rankose (ministrų taryba galėjo tik pasiūlyti įvesti arba atšauti nepaprastàjà padėtį).

Taigi, nepaprastosios padėties įvedimas Lietuvos teritorijoje buvo įtvirtintas aukščiausiame šalies įstatyme. Gyvuojant parlamentiniam valdymui, nepaprastàjà padėtį galėjo skelbti Seimas, įvedus prezidentinį valdymà – prezidentas. Vis dėlto, kiekvienoje tarpukario Lietuvos konstitucijoje nepaprastosios padėties įvedimas reiškė piliečių teisių ir laisvių sustabdymà ir atitinkamų nepaprasto meto įstatymų įsigaliojimà.

Karo padėties režimui reguliuoti 1919 m. pradžioje buvo išleisti Ypatingi valstybės apsaugos įstatai¹⁴⁵. Šis įstatymas įtvirtino karo komendantams teisę leisti gyventojams privalomuosius įsakymus, neleisti gyventojams rengti susirinkimų, eisenų, stabdyti leidinių spausdinimà, uždaryti visuomenines organizacijas, o už jų įsakymų nevykdymà – bausti administracine tvarka pinigine bauda ar areštu.

Šalyje įsigaliojus Ypatingiems valstybės apsaugos įstatams piliečiams atsirado pareiga tiek apie viešus, tiek apie privačius susirinkimus ar pramogas pranešti karo komendantui, nors Susirinkimų įstatymas buvo numatęs, kad apie privačius susirinkimus ar pramogas – pranešimo daryti nereikėjo. Kauno karo komandanto nurodymu visi Kauno miesto ir apskrities gyventojai pranešimus susirinkimams ar pramogoms rengti turėjo paduodami ne prieš 24 val., kaip buvo nustatęs 1920 m. Susirinkimų įstatymas, o prieš 3 dienas¹⁴⁶, o nuo 1919 m. kovo mėn. – prieš 7 dienas iki susirinkimo ar pramogos pradžios.¹⁴⁷

Karo komendantai turėjo teisę leisti privalomuosius įsakymus ir spaudos reguliavimo srityje. 1919 m. spalio mėn. Kauno miesto ir apskrities karo komendantas įvedė Kauno mieste ir apskrityje karo cenzūrą visiems spaudiniams, laikraščiams, knygoms, skelbimams, atšaukimams ir t.t. Visi šie leidiniai prieš spausdinant turėjo būti pateikiami komendantūros cenzoriui ir spausdinami tik gavus jo leidimà. Šis įsakymas galiojo Kauno mieste ir apskrityje leidžiamiesiems

¹⁴⁴ Lietuvos Konstitucija// Vyriausybės žinios – 1938, Nr. 608

¹⁴⁵ Ypatingi valstybės apsaugos įstatai// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1919, Nr. 4

¹⁴⁶ Kauno karo komendantūra 1919 – 1929, red. Jurgelevičius P. – K., 1930. – P. 4

¹⁴⁷ Ten pat. – P. 6

leidiniams, ir leidiniams, spausdintiems kitur Lietuvoje ar užsienyje, bet platinamiems ir Kauno mieste ar apskrityje.¹⁴⁸

1921 m. spalio 11 d. pasirodė Kauno karo komendanto išleistas įsakymas, adresuotas Kauno miesto ir apskrities gyventojams. Įsakyme buvo nurodyta, kad už melagingų ir visuomenę erzinančių žinių skleidimą žodžiu ar spaudoje, kaltininkai bus baudžiami, t.y. tremiami į koncentracijos stovyklas, spaustuvės bus uždaromos, o atsakingi asmenys baudžiami pinigine bauda.¹⁴⁹ Įdomu tai, kad šalyje nebuvo išleisto nei vieno įstatymo, numatančio spaudos cenzūrą, net ir konstitucijose nebuvo kalbama apie cenzūros egzistavimą. Nepaprastosios padėties metu visa cenzūra rėmėsi karo komendantų išleistais privalomaisiais įsakymais vienu ar kitu klausimu.

Parlamentinio šalies valdymo laikotarpiu, dėl karo cenzūros įvedimo opozicija ne kartą kėlė interpeliacijos klausimą krikščionių demokratų vyriausybei, tačiau jai nei karto nepavyko pasiekti, kad interpeliacija būtų pripažinta Seime. 1922 m. liepos mėn. keliamos eilinės interpeliacijos metu Krašto apsaugos viceministras, atsakydamas į socialdemokratų kaltinimus, nurodė, kad karo komendantams buvo duotas įsakymas prižiūrėti tik tą spaudos sritį, kuri lietė kariuomenę. Karo komendantai turėjo teisę sustabdyti tik tuos leidinius, kurie gali pakenkti kariuomenei, jos tvarkai ar organizavimui.¹⁵⁰ Viceministras turėjo omenyje 1919 m. sausio 31 d. Ministrų kabineto nutarimą, kuriame draudžiama spausdinti žinias apie kariuomenės dalių formavimą, skaičių, dislokaciją ir discipliną, apie operatyvinę kariuomenės darbą; apie vadų paskyrimą ir jų pareigų ėjimą, apie ginklus ir jų skaičių, apie faktiškus mobilizacijos rezultatus. Šiai informacijai paskelbti reikėjo gauti Apsaugos ministerijos štabo leidimą.

Karo komendantai turėjo teisę leisti privalomuosius įsakymus ir draugijų reguliavimo srityje. 1919 m. Ypatingų valstybės apsaugos įstatų 10 straipsnis numatė, kad mitingai ir susirinkimai vyksta tik gavus karo komendanto leidimą. Vietose, kur karo stovis buvo atšauktas, draugijas registruodavo apskričių viršininkai, tačiau sprendimą privalėdavo suderinti su karo komendantu. Leidimus susirinkimams išdavinėdavo apskričių viršininkai, gavę karo komendanto pritarimą.¹⁵¹ 1934 m. 10 straipsnio pakeitimas skelbė, kad karo komendantas gali sustabdyti ar uždaryti draugiją, bendrovę ar sąjungą, jeigu dėl jos veikimo gali kilti pavojus valstybės saugumui. Kartu buvo numatytos sankcijos ir apribojimai asmenims, priklausiusiems tokiems sustabdytiems ar uždarytiems susivienijimams. Vadinasi, valstybės saugumo sumetimais karo komendantai galėjo ir sustabdyti susivienijimų veiklą ir juos visai uždaryti.

¹⁴⁸ Matulevičius A. Ypatingoji padėtis Lietuvoje// 1919 – 1929 kariuomenės teismas. – K., 1929. – P. 64

¹⁴⁹ Ten pat. – P. 62 – 63

¹⁵⁰ Steigiamojo seimo darbai. 1922 m. liepos 5 d., 219 pos. – P. 13

¹⁵¹ Kuodys M. Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919 – 1940 m. – K., 2009. – P. 205

Lietuvos įstatymai nustatė ir kitą nepaprastosios padėties tipą – tai sustiprintos apsaugos padėtis (įstatymas¹⁵² priimtas 1925 m. birželio 13 d.). Sustiprintos apsaugos padėtis galėjo pakeisti karo padėtį, tačiau pastarajai nuolat veikiant, sustiprinta apsauga buvo pritaikyta tik 1938 m. gruodžio 10 d. Kauno mieste ir apskrityje, o 1939 m. kovo 22 d. jau visoje Lietuvos teritorijoje.

Esminis skirtumas nuo Ypatingų valstybės apsaugos įstatų, veikusių karo stovio metu, buvo tai, kad sustabdyti visuomeninių organizacijų veiklą, drausti išleisti ir platinti spaudos leidinius, uždrausti susirinkimus, sulaikyti asmenis, netgi taikyti ištrėmimą, uždaryti pramonės ir prekybos ir įmones, leisti gyventojams privalomuosius įsakymus galėjo vidaus reikalų ministras ir jam pavaldžios institucijos, visų pirma – apskričių viršininkai, o ne karo komendantai. Galiausiai, Vidaus reikalų ministrui buvo suteiktos tokios teisės, kokių neturėjo karo komendantai, t.y. sulaikyti asmenis, įtariamus nusikaltimo padarymu.¹⁵³ Kadangi karo stovis buvo laikomas griežtesne ypatingos padėties forma, keistai atrodo praplėstos ministro teisės sustiprintos padėties metu.

1939 m. gegužės 10 d. sustiprintos apsaugos įstatymas buvo inkorporuotas į Nepaprastojo meto įstatymą¹⁵⁴, kuris apjungė dvi iki tol egzistavusias nepaprastosios padėties rūšis – sustiprintos apsaugos ir karo stovį. Priklausomai nuo aplinkybių, prezidentas galėjo paskelbti vieną iš jų. Įvedus karo stovį, karo komendantas turėjo pradėti vykdyti Ypatinguose valstybės apsaugos įstatuose numatytas funkcijas, o civilinės valdžios institucijos – paklusti jų nurodymams. Pačios Ypatingų valstybės apsaugos įstatų nuostatos į Nepaprastojo meto įstatymą nebuvo įtrauktos. Kad jos tebegalioja skelbė įstatymo 3 skyrius.¹⁵⁵ Apskričių viršininkai, paskelbus sustiprintą valstybės apsaugą, viešosios tvarkos ar valstybės gynimo sumetimais galėjo nustatyti, kurie dalykai draudžiami spausdinti ar kitokiu būdu viešai skelbti, galėjo konfiskuoti spaudinį, suvaržyti arba uždrausti eisenas ar kitus žmonių susibūrimus, leisti gyventojams bendruosius (t.y. viešus) ir asmeninius (t.y. skirtus konkrečioms asmenims) įsakymus. Palyginus su Sustiprintos apsaugos įstatymu, Nepaprastojo meto įstatymas nenumatė tik visuomeninių organizacijų veiklos sustabdymo galimybes.

Taigi, nepaprastojo meto padėtis – tai tarpukario Lietuvos konstitucijose numatyta laikina, įstatymiškai įtvirtinta karinių struktūrų administruojama šalies vidaus tvarka, suvaržanti piliečių teises ir laisves. Sustiprinta valstybės apsauga ilgą laiką egzistavo kaip atsarginė alternatyva karo padėčiai, kol paskutiniaisiais nepriklausomos Lietuvos metais ją pakeitė praktikoje.

Anot, prof. M. Römerio, laikinas suvaržymas – tai „apibrėžtas kuriuo nors terminu, kuris, kaip savaime suprantama, turi būti surištas su tomis aplinkybėmis, dėliai kurių tati leidžiama

¹⁵² Sustiprintos apsaugos įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1925, Nr. 194

¹⁵³ Matulevičius A. Ypatingoji padėtis Lietuvoje// 1919 – 1929 kariuomenės teismas. – K., 1929. – P. 58

¹⁵⁴ Nepaprastojo meto įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1939, Nr. 644

¹⁵⁵ Kuodys M. Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919 – 1940 m. – K., 2009. – P. 35

daryti¹⁵⁶. Nors tarpukario konstitucijos skelbė, kad nepaprastoji padėtis yra laikinas reiškinys, kuri įvedus yra laikinai sustabdomos piliečių teisės ir pareigos, iš tiesų, tarpukariu nepaprastoji padėtis buvo nuolatinis reiškinys, kurio pasekoje piliečių teisių ir laisvių teisinių reguliavimą lėmė tvarka, kurią Konstitucija laikė išimtaine. Toks teisinis reguliavimas iškreipė liberaliosios filosofijos idėjomis paremtas konstitucijų nuostatas ir trukdė tikrajai demokratijai išgalėti šalyje, o įvykdžius šalyje perversmą, tokia padėtis padėjo slopinti opoziciją, skelbti propagandą ir taip tautininkams išlaikyti valdžią savo rankose.

Nepaprastosios padėties, kaip nuolatinio reiškinio egzistavimą Lietuvoje 1918 – 1940 m. geriausiai iliustruoja tokios padėties įvedimo periodiškumas ir taikymo mastai.

Atkurtoje nepriklausomoje valstybėje viešpatavo suirutė, siautė plėšikai ir vagių gaujos, veikė komunistų agitatoriai, kurstydami žmones prieš tautinę Lietuvos valstybę ir prieš šalies kariuomenę.¹⁵⁷ Tad, 1919 m. pirmosiomis dienomis Lietuvos vyriausybė ėmė steigti apskričių karo komendantūras, o vasario 10 d. įsakymu 30 kilometrų pločio zonoje išilgai fronto linijos buvo skelbiama karo padėtis, kurios veikimas buvo plečiamas, įtraukiant išvaduotuosius rajonus. Didelė dalis etnografinės Lietuvos teritorijos dalis prietračiuose priklausė lenkams, Klaipėdos kraštas – administruojamas prancūzų, o šiaurinėje Lietuvos dalyje dar teko grumtis su bermontininkų gaujomis.¹⁵⁸ Esant tokiai įtemptai padėčiai ir gresiant nuolatiniams neramumams šalyje karo stovis buvo paskelbtas visoje šalyje, stengiantis atkurti šalyje taiką ir palaikyti stabilumą.

Praėjus metams, nuo karo stovio paskelbimo, ypatingoji padėtis buvo panaikinta visoje Lietuvoje, išskyrus pietryčių Lietuvos 30 kilometrų zoną ir geležinkelių zoną.¹⁵⁹

1920 m. liepos 24 d. Steigiamasis seimas pasinaudojo Konstitucijos jam suteikta teise ir paskelbė karo stovį visoje Lietuvoje priimdamas „Įstatymą karo stoviui įvesti“¹⁶⁰. Pateisindamas šį poelgį Seimui, Krašto apsaugos ministras K. Žukas nurodė 5 karo stovio įvedimą lėmusias priežastis: 1) iš Vilniaus kartu su pabėgėliais atvyksta agitatoriai; 2) bolševikams pralaužus frontą lenkai bėga į Lietuvą; 3) esant laisvai prekybai iš Kauno ir kitų apskričių maisto produktai keliauja į Vilnių ir kitas bolševikų paimtas vietas; 4) galimybė pareikalauti sunešti ginklus; 5) esant karo padėčiai policija vykdys karo komendantų įsakymus, tad bus veiklesnė. Vėliau tų pačių metų spalio-lapkričio mėnesiais, Lietuvos kariuomenei teko kautis su lenkų agresoriais, po to Lietuva išilgai lenkų užimtos teritorijos demarkacijos linijos įgijo nesibaigiančios karinės įtampos židinį¹⁶¹. Vadinasi, dėl įtemptų santykių su lenkais, tai pat dėl komunistų nuolat keliamos grėsmės ir

¹⁵⁶ Römeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. – 1937, D. 1. – P. 241

¹⁵⁷ Kauno karo komendantūra 1919 – 1929, red. Jurgelevičius P. – K., 1930. – P. 3

¹⁵⁸ Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. ir kiti Lietuvos teisės istorija. – V., 2002. – P. 320

¹⁵⁹ Įsakymas// Vyriausybės žinios. – 1920, Nr. 20

¹⁶⁰ Įstatymas karo stoviui įvesti// Vyriausybės žinios. – 1920, Nr. 41

¹⁶¹ Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. ir kiti ir kiti Lietuvos teisės istorija. – V., 2002. – P. 336

nestabilios vidaus politinės padėties Seimas, vadovaudamasis Konstitucija, pritardavo nepaprastosios padėties įvedimui arba pratęsimui.

1922 m. rugsėjo mėn. Seimo sprendimu¹⁶² karo stovis buvo panaikintas didesnėje šalies dalyje, tačiau laikinojoje valstybės sostinėje Kaune, vis dar galiojo nepaprastoji padėtis.

1926 m. liepos mėn. karo stovis buvo panaikintas jau visoje Lietuvoje, išskyrus 1 km. zoną prie demarkacijos linijos, o vietose, kur paliekamas karo stovis, susirinkimus buvo leista daryti vadovaujantis galiojusiomis Susirinkimo įstatymo nuostatomis.¹⁶³ Praėjus vos pusei metų nuo karo stovio panaikinimo Ministrų kabineto siūlymu šalies prezidentas A. Smetona paskelbė karo stovį visoje Lietuvoje¹⁶⁴, kuris nepakitęs išliko iki 1938 m. pabaigos, kuomet buvo pakeistas į sustiprintos apsaugos padėtį. Sustiprintos apsaugos padėtis šalyje veikė tik pusę metų, kuomet 1939 m. gegužės mėn. ją pakeitė Nepaprastojo meto įstatymas (iki 1940 m. vasaros).

Taigi, beveik visą tarpukarį Lietuvoje buvo paskelbta nepaprastoji padėtis, kuri sustabdė konstitucijų garantuojamas spaudos, susirinkimų ir pramogų, draugijų laisves. Tad pirmojoje nepriklausomoje Lietuvos valstybėje piliečiai galėjo naudotis tarpukario konstitucijose deklaruojamomis teisėmis ir laisvėmis tik tiek, kiek tai leido nepaprasto meto įstatymai ir karo komendantų bei Vidaus reikalų ministrų privalomieji įsakymai.

¹⁶² Įstatymo karo stoviui įvesti pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1922, Nr. 105

¹⁶³ Karo stovio panaikinimo įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1926, Nr. 229

¹⁶⁴ Karo stovio įvedimo aktai// Vyriausybės žinių priedas. – 1926, Nr. 242 ir Respublikos pr. Vyriausybės žinių priedas. – 1926, Nr. 242

IŠVADOS

1. Parlamentinio valdymo laikotarpiu teisės aktuose spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų konstitucinės laisvės buvo reguliuojamos atitinkamų įstatymų, jų pakeitimų ir papildymų, kurie nustatė spaudai, draugijoms, susirinkimams ir pramogoms pareikštinę tvarką, galimybę piliečiams teisinėmis priemonėmis ginti savo teises ir neperžengiant įstatymo ribų naudotis konstitucijų suteiktomis garantijomis. Nors konstitucijose buvo deklaruojama spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų laisvė, šių sričių teisinis reguliavimas buvo įtvirtintas atitinkamuose įstatymuose. Vis dėlto, parlamentinio laikotarpio metu buvo siekiama surasti optimalų santykį tarp valstybės saugumo poreikių ir demokratinių piliečių teisių ir laisvių.

2. Šalyje įsigalėjus autoritarinei prezidentinei santvarkai draugijų, spaudos, susirinkimų ir pramogų laisvės buvo reguliuojamos atitinkamų naujų įstatymų, jų pakeitimų ir papildymų, kurie suteikė galimybę piliečiams naudotis konstitucijose numatytais teisėmis ir laisvėmis tik gavus atitinkamus leidimus iš valdžios atstovų ar pareigūnų. Piliečiai neteko galimybės ginti savo teisių apeliacine tvarka, o konstitucinės garantijos priklausė nuo valdžios vykdomos politikos. Nuo 1928 m. veikusi Lietuvos Konstitucija buvo paminta vėlesniais Draugijų, Susirinkimų ir pramogų, Spaudos įstatymais, kurie šalyje įtvirtino neribojamus laisvių suvaržymus, o kartu šie įstatymai buvo panaudoti kaip įrankis sutelkti visuomenę aplink nedemokratinę valdžią.

3. Kiekvienoje tarpukario Lietuvos konstitucijoje nepaprastosios padėties įvedimas reiškė piliečių teisių ir laisvių sustabdymą ir atitinkamų nepaprasto meto įstatymų įsigaliojimą. Parlamentinio valdymo laikotarpiu buvo stengiamasi kiek įmanoma sušvelninti spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų laisvių suvaržymus, o nustatyti apribojimai daugiausia buvo susiję su kariuomenės paslaptimis ir valstybės apsauga. Šalyje įsitvirtinus autoritariniam režimui buvo stiprinamas karinis ir administracinis spaudimas spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų laisve siekiantiems pasinaudoti šalies piliečiams, o karinė cenzūra, karo komendantų privalomieji įsakymai, draudimai ir kariniai teismai leido tvirtai kontroliuoti gyvenimą šalyje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Teisės aktai:

1. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1918, Nr. 1
2. Ypatingi valstybės apsaugos įstatai// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1919, Nr. 4
3. Draudžiamasai įstatymas dalyvauti kariškiams politikoje// Vyriausybės žinios. – 1919, Nr. 5
4. Įstatymas apie draugijas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1919, Nr. 15
5. Spaudos įstatymas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1919, Nr. 17
6. Įsakymas// Vyriausybės žinios. – 1920, Nr. 20
7. Susirinkimų įstatymas// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1920, Nr. 20
8. Laikinoji Lietuvos valstybės konstitucija// Laikinosios vyriausybės žinios. – 1920, Nr. 37
9. Įstatymas karo stoviui įvesti// Vyriausybės žinios. – 1920, Nr. 41
10. Konvencija tarp Lietuvos ir Latvijos apie piliečių teises// Vyriausybės žinios. – 1921, Nr. 70
11. Lietuvos valstybės Konstitucija// Vyriausybės žinios. – 1922, Nr. 100
12. Įstatymo karo stoviui įvesti pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1922, Nr. 105
13. Sustiprintos apsaugos įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1925, Nr. 194
14. Susirinkimų įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1925, Nr. 196
15. Spaudos įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1925, Nr. 197
16. Karo stovio panaikinimo įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1926, Nr. 229
17. Susirinkimų įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1926, Nr. 230
18. Spaudos įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1926, Nr. 232
19. Karo stovio įvedimo aktai// Vyriausybės žinių priedas. – 1926, Nr. 242
20. Respublikos prezidento aktas// Vyriausybės žinių priedas. – 1926, Nr. 242
21. Konkordatas su Šv. Sostu ir Lietuvos Respublika// Vyriausybės žinios. – 1927, Nr. 264
22. Lietuvos valstybės Konstitucija// Vyriausybės žinios. – 1928, Nr. 275
23. Kūno kultūros įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1932, Nr. 390
24. Susirinkimų ir pramogų įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1932, Nr. 393
25. Šaulių sąjungos įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1935, Nr. 490
26. Spaudos įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1935, Nr. 510
27. Draugijų įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1936, Nr. 522
28. Draugijų įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1936, Nr. 527
29. Draugijų įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1936, Nr. 541
30. Taisyklės draugijų įstatymui vykdyti// Vyriausybės žinios. – 1936, Nr. 553
31. Draugijų įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1936, Nr. 557

32. Draugijų įstatymo pakeitimas// Vyriausybės žinios. – 1937, Nr. 583
33. Lietuvos Konstitucija// Vyriausybės žinios – 1938, Nr. 608
34. Nepaprasto meto įstatymas// Vyriausybės žinios. – 1939, Nr. 644

II. Oficialioji medžiaga ir dokumentų publikacijos:

1. II Seimo stenogramos. 1925 m. birželio 19 d., 191 pos.
2. II Seimo stenogramos. 1925 m. birželio 20 d., 193 pos.
3. III Seimo stenogramos. 1926 m. birželio 15 d., 8 pos.
4. III Seimo stenogramos. 1926 m. liepos 6 d., 17 pos.
5. Piliečių apsaugos departamento aplinkraščių rinkinys 1918 m. vasario m. 16 d. – 1931 m. gegužės m. 31 d. – K., 1931.
6. Policijos departamento aplinkraščių sąvadas. – K., 1937.
7. Seimo stenogramos. Antroji nepaprastoji sesija. 1938 m. sausio 31 d., 66/6 pos.
8. Seimo stenogramos. Antroji paprastoji sesija. 1937 m. kovo 19 d., 33 pos.
9. Steigiamojo seimo darbai. 1921 m. gegužės 24 d., 95 pos.
10. Steigiamojo seimo darbai. 1922 m. kovo 14 d., 182 pos.
11. Steigiamojo seimo darbai. 1922 m. kovo 17 d., 184 pos.
12. Steigiamojo seimo darbai. 1922 m. liepos 5 d., 219 pos.
13. Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento aplinkraščiai. – K., 1938.
14. Vyriausiojo tribunolo visuotinių susirinkimų nutarimai, baudžiamųjų ir civilinių kasacinių bylų sprendimai. – K., 1935, T. 10.

III. Literatūra:

1. Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. ir kiti Lietuvos teisės istorija. – V., 2002.
2. Birmantienė T. Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos valstybės konstitucijoje// Mūsų konstitucionalizmo raida – V., 2003.
3. Daumantas A. Laikraštis, viešoji nuomonė, valstybė// Vairas. – 1934, Nr. 1.
4. Draugijos// Lietuviškoji enciklopedija, red. Biržiška V. – K., 1937, T.6.
5. Jakobas A. Policijos teisės vadovėlis. – K., 1933.
6. Kauno karo komendantūra 1919 – 1929, red. Jurgelevičius P. – K., 1930
7. Kuodys M. Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919 – 1940 m. – K., 2009
8. Maksimaitis M. Lietuvos valstybės konstitucijų istorija. – V., 2005.
9. Maksimaitis M. Prof. dr. M. Rėmeris ir jo Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos: Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. – V., 1990.

10. Maksimaitis M. Žmogaus teisių doktrinos raida tarpukario Lietuvoje// Teisės reforma Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos žmogaus teisių konvencija. – V., 1999.
11. Matulevičius A. Ypatingoji padėtis Lietuvoje// 1919 – 1929 kariuomenės teismas. – K., 1929.
12. Purickis J. Lietuvos periodinės spaudos dešimtmetis// Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918 – 1928. – K., 1990.
13. Račkauskas K. Lietuvos konstitucinės teisės klausimais. – NY, 1967.
14. Rėmeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. – V., 1990.
15. Rėmeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. – K., 1932.
16. Rėmeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. – 1937, D. 1.
17. Ruželytė O. Konstitucinė žodžio ir spaudos laisvė buržuazinėje Lietuvoje ir tikrovė// Buržuazinė valstybinės teisinės koncepcijos, jų taikymas Lietuvoje ir kritika. – V., 1972.
18. Ruželytė O. Susirinkimų laisvė ir jos suvaržymas darbo žmonėms buržuazinėje Lietuvoje// Buržuazijos diktatūros Lietuvoje valstybiniai teisiniai aspektai (konferencijos medžiaga). – V., 1976.
19. Spauda// Lietuvių enciklopedija, red. Girnius J. – South Boston, 1963, T. 28. - P. 331
20. Tautos vienybės keliais// Lietuvos aidas. – 1936, Nr. 61
21. Vaišnys A. Spauda ir valstybė 1918 – 1940. – V., 1998
22. Vaišvila A. Teisės teorija. – V., 2004.
23. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. – V., 2000.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Vaičiulytė E. Susirinkimų, pramogų, draugijų, spaudos teisinis reguliavimas Lietuvoje 1918-1940 metais/ Teisės ir valdymo studijų magistro baigiamasis darbas. Vadovas prof. habil. dr. M. Maksimaitis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2010. – 60 p.

Raktiniai žodžiai: susirinkimų teisinis reguliavimas, spaudos teisinis reguliavimas, pramogų teisinis reguliavimas, draugijų teisinis reguliavimas, tarpukario teisės aktai, teisinė atsakomybė, Konstitucija.

Magistro baigiamojo darbo tikslas yra išanalizuoti ir įvertinti susirinkimų, pramogų draugijų, spaudos teisinio reguliavimo teorinius bei praktinius aspektus. Magistro baigiamojo darbo chronologinės ribos – 1918 – 1940 metai – visapusiškai sutampa su nepriklausomos Lietuvos valstybės gyvavimo laikotarpiu. Pirmojoje darbo dalyje laiko riba apima parlamentinį laikotarpį, kuomet šalyje buvo kuriamos ir plėtojamos spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų laisvės, šių teisių reguliavimui buvo kuriama nacionalinė teisinė bazė. Antrojoje darbo dalyje analizuoju autoritarinių nuostatų įsigalėjimą šalies įstatymuose, o vėliau ir Konstitucijoje. Trečiojoje darbo dalyje nagrinėju nepaprastos padėties poveikį nagrinėjamoms laisvėms viso tarpukario laikotarpio metu.

Parlamentinio valdymo laikotarpiu teisės aktuose spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų konstitucinės laisvės buvo reguliuojamos atitinkamų įstatymų, kurie nustatė spaudai, draugijoms, susirinkimams ir pramogoms pareikštinę tvarką, galimybę piliečiams teisinėmis priemonėmis ginti savo teises ir neperžengiant įstatymo ribų naudotis konstitucijų suteiktomis garantijomis.

Šalyje įsigalėjus autoritarinei prezidentinei santvarkai draugijų, spaudos, susirinkimų ir pramogų laisvės buvo reguliuojamos atitinkamų naujų įstatymų, kurie suteikė galimybę piliečiams naudotis konstitucijose numatytais teisėmis ir laisvėmis tik gavus atitinkamus leidimus iš valdžios atstovų ar pareigūnų. Piliečiai neteko galimybės ginti savo teisių apeliacine tvarka, o konstitucinės garantijos priklausė nuo valdžios vykdomos politikos.

Kiekvienoje tarpukario Lietuvos konstitucijoje nepaprastosios padėties įvedimas reiškė piliečių teisių ir laisvių sustabdymą ir atitinkamų nepaprasto meto įstatymų įsigaliojimą. Parlamentinio valdymo laikotarpiu buvo stengiamasi kiek įmanoma sušvelninti spaudos, draugijų, susirinkimų ir pramogų laisvių suvaržymus, o nustatyti apribojimai daugiausia buvo susiję su kariuomenės paslaptimis ir valstybės apsauga. Šalyje įsitvirtinus autoritariniam režimui buvo stiprinamas karinis ir administracinis spaudimas spaudos, draugijų, susirinkimų ir pr siekiantiems pasinaudoti šalies piliečiams, o karinė cenzūra, karo komendantų įsakymai, draudimai ir kariniai teismai leido tvirtai kontroliuoti gyvenimą šalyje.

SUMMARY

Vaičiulytė E. The legal regulation of the meetings, entertainment, associations and the press in Lithuania in 1918-1940/ Master's work in Law and Management studies. Supervisor prof. dr. M. Maksimaitis. – Vilnius, Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2010 – p. 60

Keywords: juridical adjustment of the meetings, juridical adjustment of the press, juridical adjustment of the entertainments, juridical adjustment of the associations, interwar rule of law, liability, Constitution.

The aim of Master's work is to analyze and evaluate the juridical adjustment of the meetings, entertainment, associations and the press by the theoretical and practical aspects. Chronological range - 1918 - 1940 year – is the independent Lithuania state lifetime. The first part of the work includes the parliamentary term, when the country created and developed the human rights, according to the national law. The second part of the work intended to analyze the authoritarian regulations in national law and eventually in the Constitution. In the third part I analyze the impact to the liberties of the state of emergency through all the inter-war period.

During the parliamentary period the press, association and entertainment and meetings have been regulated by the relevant laws. Authorities were trying to create a legal means to defend human rights within the limits of the law to granted constitutional guarantees. Although the constitution declared the liberty of the press, meetings, association and entertainment, the legal regulation of these areas were established by law.

When the country has entrenched the authoritarian presidential position the press, meetings, association and entertainment has been regulated by the new laws, which allowed the citizens to use their constitutional rights and freedoms only with appropriate permits from the government representatives or officials. Were denied the opportunity to defend citizen's rights and the constitutional guarantees dependent on government policies.

Each Constitution of Lithuania indicated the state of emergency. It meant the introduction and the suspension of the citizens' rights and freedoms. Some efforts were made to minimize the control of the press, associations, meetings and entertainment liberties. When the country has entrenched the authoritarian presidential position determinate the strength of the military and administrative pressure to the press, association, meetings and entertainments.

